

Bir Latin Amerikalı Diplomatin Gözünden 12 Mart Muhtırası'na Giden Yol: Arjantinli Büyükelçi Jacinto Santamaría'nın Türkiye Raporları

Kutlu KAYIRAN

Doktora Öğrencisi, San Andrés Üniversitesi Tarih Bölümü, Buenos Aires, Arjantin

E-Mail: kayirankutlu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0941-8900

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 22.08.2022 Kabul Tarihi / Accepted: 01.05.2023

ÖZ

KAYIRAN, Kutlu, **Bir Latin Amerikalı Diplomatin Gözünden 12 Mart Muhtırası'na Giden Yol: Arjantinli Büyükelçi Jacinto Santamaría'nın Türkiye Raporları**, CTAD, Yıl 19, Sayı 37 (Bahar 2023), s. 165-198.

12 Mart Askerî Muhtırası Türk siyasi hayatındaki önemli dönüm noktalarındandır. 27 Mayıs 1960 Darbesi ile askerlerin getirdiği düzen ilk defa değişikliğe uğramış ve iktidardaki Süleyman Demirel'in kabinesinin istifasına neden olmuştur. 12 Mart Askerî Muhtırasına yol açan olaylar dizisi ise öğrenci olaylarının şiddetlendiği 1968 yılından itibaren başlamıştır. Özellikle Fransa'da ortaya çıkan ve tüm Avrupa'ya yayılan öğrenci olaylarının Türkiye'ye yansımaları sonucu, ülke siyasi bir kargaşa atmosferine girmiştir. 1970 yazından itibaren içinden çıkılmaz bir boyut alan bu olaylar, devletin başındaki yetkililer tarafından sürekli tartışılmaya başlanmıştır. Böylece Türkiye ekonomik krizin de etkisiyle toplumun tüm kesimlerinin derinden hissettiği bir şiddet sarmalı içine girmiştir. İşte bu dönemde Türkiye'de Arjantin Büyükelçisi olarak

bulunan Jacinto Sanchez Santamaría da diğer tüm diplomatlar gibi, Türkiye’de yaşanan olayları dikkatle izlemeye ve Buenos Aires’e düzenli olarak rapor etmeye başlamıştır. Raporlarında Türkiye’de yaşanan olayların nedenlerini ayrıntılarıyla anlatan Arjantinli diplomat aynı şekilde ortaya çıkacak sonuçlar hakkında tahminler yaparak, kendi bakanlığını bilgilendirmiştir. Bu çalışmada Arjantin Dış İşleri Bakanlığı Arşivinde yapılan araştırmalarda elde edilen Santamaría’nın Türk iç politikasına dair Aralık 1970’den başlayarak 12 Mart 1971’e kadar devam eden süreci ele alan raporları değerlendirilecektir. Arjantinli diplomatın bu raporlarının değerlendirilmesiyle, Latin Amerikalı bir diplomatın Türk iç siyasetine hangi perspektiften baktığı ve olayları nasıl anladığı sorularının cevaplanabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: 12 Mart 1971 Muhtırası, Süleyman Demirel, Cevdet Sunay, Memduh Tağmaç, Jacinto Santamaría

ABSTRACT

KAYIRAN, Kutlu, **The Path to Memorandum of March 12, 1971 through the Eyes of a Latin American Diplomat: Reports of Jacinto Santamaría, The Ambassador of Argentina on Turkey, CTAD, Year 19, Issue 37 (Spring 2023), pp. 165-198.**

The March 12nd, 1971 Memorandum of the Turkish Armed Forces is one of the important turning points in Turkish political life. With the 27 May 1960 Coup d'état, the order established by the military was changed for the first time and led to the resignation of the cabinet of Süleyman Demirel. The series of events leading to the The March 12nd Memorandum of the Turkish Armed Forces started in 1968 when student protests intensified. In particular, as a result of the reflections of the student protests that emerged in France and spreaded all over Europe on Turkey, the country entered into an atmosphere of political chaos. As of the summer of 1970, these events, which took an inextricable dimension, were constantly discussed by the authorities at the head of the state. With the impact of the economic crisis, Turkey entered into a spiral of violence deeply felt by all segments of society. Jacinto Sanchez Santamaría, who was the Argentine ambassador to Turkey during this period, like all other diplomats, began to carefully monitor the events in Turkey and to report regularly to Buenos Aires. In these reports, the Argentinian diplomat, who explained the events in detail and their causes, also made predictions about the outcomes and informed his ministry. In this study, we will evaluate Santamaría's reports on Turkish domestic politics, obtained through research in the Archives of the Argentine Foreign Ministry, starting from December 1970 and continuing until 12 March 1971. With the evaluation of these reports of the Argentine diplomat, it is thought that the

questions from which perspective a Latin American diplomat looks at Turkish domestic politics and how he understands the events can be answered.

Keywords: March 12, 1971 Memorandum, Süleyman Demirel, Cevdet Sunay, Memduh Tağmaç, Jacinto Santamaría.

Giriş

12 Mart 1971 günü öğlen saat tam 13.00'da TRT Radyolarından ilan edilen, üç maddelik kısa bir metin Türk siyasi hayatını derinden etkilemiştir. Daha sonra 12 Mart Muhtırası olarak adlandırılacak olan bu askerî müdahalenin Türk siyasetinde önemli yankıları olmuştur. Bu muhtıra içinde bulunduğu siyasi atmosferi tümünden değiştirmekle kalmamış, sonrasında yaşanacak olaylarla Türkiye'yi 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'ne taşıyacak olan sürecin temellerini atmıştır. Türk demokrasisinin önemli yol kazalarından birisi olan ve bir darbenin eşliğinden dönülen bu süreçte, yaklaşık yirmi yıldan beri NATO üyesi olan Türkiye Cumhuriyeti ve çevresinde yaşanan tüm olaylar doğal olarak dünyanın dikkatini çekmekteydi. Stratejik ve jeopolitik konumu gereği dünyanın çok önemli merkezlerinden birisinde yer alan Türkiye'de yaşanan gelişmeler çevre ülkeleri de etkiliyordu. Bu sebeple de dünyanın birçok ülkesi gelişmeleri yakından takip ediyor ve yaşananlara göre Türkiye'ye karşı siyasetlerini oluşturuyorlardı. Bu ülkelerden birisi de sıklıkla yaşanan askerî darbeler, kurumlar içerisindeki sağ-sol çatışmaları ve sayıları hızla artan işçi-öğrenci direnişleri gibi olaylar nedeniyle Soğuk Savaş'ın tüm etkisini derinden hisseden bir Latin Amerika ülkesi olan Arjantin'dir.

Brezilya'dan sonra Güney Amerika'nın en büyük ekonomik ve siyasi gücü olan Arjantin esasında 20. yüzyıla en hızlı büyüyen ekonomilerden birisi olarak girmişti.¹ Fakat daha sonra ortaya çıkan siyasi ve ekonomik krizler sonrası bu durumunu sürdüremeyen ülke, özellikle 1929 Ekonomik Buhranının akabinde art arda gerçekleşen askerî darbelerle tanıştı. Türkiye Cumhuriyeti'nin aksine daha erken dönemde ordu müdahaleleriyle karşılaşan Arjantin'de gerçekleşen ilk askerî darbe 1930 yılında olmuştur. Ekonomik krizin etkisiyle iktidarın desteğini yitirmeye başlaması sonrası muhalif grupların gücünü arkasına alan askerler yönetime el koymuşlardı.² Bu olaydan sonra siyasi çalkantıları bir türlü bitmeyen ülke, II. Dünya Savaşı atmosferi içinde genç subayların tertiplemediği yeni bir darbeyle bir kez daha askerlerin yönetimine geçti. Bu yeni gelenler daha bir nizam içerisinde ülkeye birçok yenilik de getirirken, Alman (Nazi) yanlısı

¹ Roy Hora, *Historia económica de la Argentina en el siglo XIX*, Siglo XXI Editores, Buenos Aires, 2010, s. 257.

² Alejandro Cattaruzza, *Historia de la Argentina, 1916-1955*. Siglo XXI Editores, Buenos Aires, 2019, s. 115-121.

hareket ettikleri gerekçesiyle, dış dünya tarafından sürekli eleştiriliyorlardı.³ Bu grubun içinden 20. yüzyıl Arjantin siyasetine damga vuracak Juan Domingo Perón adlı general tarih sahnesine çıkacaktı.⁴ Juan Perón'un liderliğinde Adaletçi Parti (El Partido Justicialista) yaklaşık 10 yıllık bir iktidar döneminden sonra anti-Peronist askerler tarafından iktidardan indirildi ve siyaseten propagandasının yapılması yasaklandı.⁵ 1955 ile 1973 arası devam edecek olan bu yasaklanma dönemi, Perón'un ülkeye gelişiyle son bulacaktır.⁶ Arjantin tarihinde Adaletçi Parti'nin yasaklandığı ve Peronizmin tüm sembollerinin siyaseten silindiği bu dönem Demokrat Parti'nin yasaklı olduğu 1960 darbesi sonrası Türk siyasi hayatına benzetilebilir. Tıpkı 60'lı yıllarda Türkiye'de olduğu gibi, Arjantin'deki bazı siyasi figürler ne kadar Perón'un devamı olsalar da askerlerden çekindiklerinden bu dönemde Peronizm'i hatırlatan siyasi açıklamalardan uzak duracaklardır. Fakat iki ülkede gerçekleşen askerî müdahaleler ele alındığında, Türkiye'deki Soğuk Savaş Dönemi askerî darbelerinin aksine, Arjantinli generallerin siyaseti sivillere bırakmakta daha isteksiz davrandıkları söylenebilir. Bu sebeple özellikle 1955 sonrası gerçekleşen 1962 ve 1966 darbeleri de dahil olmak üzere iktidara gelen silahlı bürokrasi uzun süre beklentilerini karşılayacak bir düzen kurana kadar yerlerinden kalkmamışlardır.⁷ Bu çeşit darbeleri Güney Amerika'nın genelinde de görmek mümkündür. Öyle ki, çalkantılı 1968 yılına Güney Amerika ülkeleri, Türkiye'nin aksine genellikle askerî hükûmetler ile girecektir.⁸ Bunlardan birisi de Arjantin'dir. Bu dönemde ortaya çıkan öğrenci olayları çok sert bir şekilde askerî hükûmetler tarafından bastırılınca, öğrenci grupları daha da radikalleşmiş ve

³ Nazilerin Arjantin içinde faaliyetleri ve yapılanmaları hakkında bk. Ronald C. Newton, *El cuarto lado del triángulo. La "amenaza nazi" en la Argentina (1931-1947)*, Editorial Sudamericana, Buenos Aires, 1995.

⁴ Dönemin Arjantin ordusu ve Perón'un iktidarına dair ayrıntılı bilgi için bk. Robert A. Potash, "Las fuerzas armadas y la era de Perón", *Nueva Historia Argentina. Los años Peronistas (1943-1955)*, Editorial Sudamericana, Buenos Aires, 2002, s. 79-125. Robert A. Potash, *El ejército y la política en la Argentina, 1928-1945: de Yrigoyen a Perón*. Editorial sudamericana, Buenos Aires, 1971.

⁵ Robert A Potash, *Las fuerzas armadas (1943-1973)*, Çev. Laura Esteve, *Nueva Historia de La Nación Argentina, La Argentina del siglo XX*, 8. Cilt, Buenos Aires, 2001, s. 213-245.

⁶ Yasaklı Peronizm Dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Alain Rouquié, *Poder militar y sociedad política en la Argentina: Práctica y mecanismos del poder militar. Anatomía del poder militar, ensayo de interpretación*. Hyspamérica, Buenos Aires, 1986.

⁷ Askerî darbeler ve askerlerin politikaları hakkında bk. Robert A. Potash, *El ejército y la política en la Argentina, 1962-1973: de la caída de Frondizí a la restauración Peronista*. Editorial Sudamericana, Buenos Aires, 1994.

⁸ Güney Amerika'da Küba Füzelere Krizi sonrası oluşan yeni askerî yönetimler hakkında bk. Loris Zanatta, *Historia de América Latina, Siglo XXI Editores*, Buenos Aires, 2012; s. 161-187.

silahlı örgütlenmeler içerisine girmiştir.⁹ Bu örgütlenmelerin en önemli nedenlerinden birisi de Küba Devrimi'nin liderlerinden Che Guavera'nın Latin Amerika'da başlattığı gerilla savaşları olmuştur. Latin Amerika'da komünist propagandanın etkilenmiş ve alışılmış düzenin dışında kendini konumlandırmış olan üniversite gençliği arasında bu olay çok önemli bir etki yaratmıştır. Böylece Latin Amerika ülkelerinde özellikle gençlik örgütleri ve devletlerin silahlı güçleri arasında cereyan eden çatışmalar başlamıştır.¹⁰ Dolayısıyla Arjantin büyükelçisi Türkiye'ye atanmadan önce Türkiye'deki olayların laboratuvarı niteliğindeki bu gelişmeleri bizzat görmüş ve içinde yaşamıştır. Nitekim elçinin bu bilgileri kendisine Türkiye'deki analizlerinde çok önemli bir temel sağlayacaktır. Çünkü Soğuk Savaş'ın etkisinin hissedildiği o yıllarda meydana gelen olaylar farklı zamanlarda ama aynı sebeplerden kaynaklanıyordu ve Latin Amerika bu olayların ilk uygulandığı, sonuçlarının görüldüğü yerlerden biriydi. En azından 70'li yılların başında öğrenci olaylarını yaşayan Türk aydınları tam olarak böyle düşünüyordu. Bu açıdan, büyükelçinin raporları yazdığı günlerde *Milliyet* gazetesi yazarı Abdi İpekçi'nin Latin Amerika turuna çıkması da dikkat çekicidir.¹¹

⁹ Özellikle Latin Amerika'da birçok öğrenci örgütü kurulmuştur. Üniversitede çatısı altında kurulan bu örgütler daha sonra silahlı olarak güvenlik güçlerine karşı çeşitli çatışmalara girmişlerdir. Bu örgütlerin yapısı ve ülkeler arası öğrenci diyalogları hakkında bk. Aldo Marchesi, *Hacer la revolución: Guerrillas latinoamericanas, de los años sesenta a la caída del muro*. Siglo XXI Editores, Buenos Aires, 2019.

¹⁰ Küba Devrimi'nden itibaren başlayan ve tüm Latin Amerika'yı kaplayan bu hareketler nedeniyle ABD sponsorluğunda yeni bir güvenlik çemberi oluşturulmuştur. Bu nedenle birçok ülke "National Security Doctrine" çerçevesinde askerî yönetimler tarafından yeniden teşkilatlandırılmıştır. Bu konularda ABD'nin Latin Amerika'lı askerî bürokrasiyle ilişkilerine dair bk. Hal Brands, *Latin America's Cold War*, Harvard University Press, 2010, s. 70-95.

¹¹ Bu raporların yazım tarihi Abdi İpekçi'nin Latin Amerika seyahatine tesadüf etmiştir. İpekçi bu gezi sırasında, bölge ülkelerinin devlet başkanları, siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşu temsilcileriyle görüşmeler yapmış ve notlar almıştır. Daha sonra bu seyahatini 1971 Şubat ayı sonunda, muhtardan sadece 2 hafta önce yazı dizisi halinde yayınlamaya başlamıştır. Bu yazı dizisinin amacı Türkiye'de yaşanan olayların Latin Amerika'daki yaşananlara ne kadar benzediği görüşü üzerinedir. İpekçi'ye göre Latin Amerika, sol örgütlenmelerin ve öğrenci olaylarının yaşandığı devletler için bir laboratuvar niteliğindedir. Bu son derece dikkat çekici yazılarda İpekçi, Türkiye'de yaşananların benzerlerinin Latin Amerika'da yaşandığını; bu yüzden olası sonuçların (seçim veya darbe yoluyla solun yönetimi ele geçirmesi) çok rahat bir şekilde Türkiye ve bölgesinde de görülebileceğini söylemiştir. Santamaría'nın Türkiye hakkındaki görüşlerinin bu kadar doğru çıkmasının nedeni belki de bu yüzdendir. Abdi İpekçi'nin Latin Amerika hakkındaki "Latin Amerika'da Devrim Kavgası" adlı yazı dizisi için bk. "Silahla veya Oyla Devrim Yollarını Deneyen Latin Amerika", *Milliyet*, 27 Şubat 1971, s.1. Bu tarihten itibaren 4 Mart'a kadar Abdi İpekçi'nin "Latin Amerika'da Devrim Kavgası" adlı yazı dizisi *Milliyet* Gazetesi'nde yayımlanmaya devam edecektir. Bk. "Güney Amerika Bir Laboratuvar Halinde", *Milliyet*, 28 Şubat 1971, "Gerillaclar Halktan Destek Kazanamıyor", *Milliyet*, 1 Mart 1971, "Peru'da Sağcı Sanılan Askerler Solcu Çıkmıştı!", *Milliyet*, 2 Mart 1971, "İhtilal Öncesinde Peru Çelişki ve Patlamalar Ülkesiydi", *Milliyet*, 3 Mart 1971, "Gerillalar İçin Banka Soymuşlardı", *Milliyet*, 4 Mart 1971.

Bu çalışmada raporları incelenecek olan Arjantinli Büyükelçi Jacinto Sanchez Santamaría 8 Eylül 1917 tarihinde Buenos Aires'te doğdu. Daha sonra eğitim hayatına Arjantin'in en prestijli okulu olan Buenos Aires Üniversitesinde başlayan Santamaría burada Hukuk Fakültesinden avukatlık diplomasıyla mezun oldu. Lisans eğitiminden sonra lisansüstü eğitimi için gittiği İtalya'nın başkenti Roma'da Pro Deo Yüksek Araştırmalar Enstitüsü'nden siyaset bilimi dersleri aldı. Dönemin Arjantin devlet başkanının eşinin kız kardeşi ile evli olan büyükelçi, Arturo Frondizi'nin başkanlığı döneminde (1958-1962) 1959'da konsolos ve maslahatgüzar olarak İtalya'ya; daha sonraysa sırayla büyükelçi olarak 1960 yılında Güney Afrika'ya, başkonsolos olarak 1967'de Londra'ya ve son olarak Türkiye'den önce büyükelçi olarak Avustralya'ya atandı.¹² Bu görevinden sonra 24 Temmuz 1969 tarihinde Ankara'ya atanan Santamaría,¹³ 10 Ocak 2002 tarihinde hayatını kaybetti.¹⁴

Arjantin'in Ankara Büyükelçisi olarak görevine başlayan Santamaría, Türkiye ile ilgili raporlarını 1969 yılının Eylül ayından itibaren göndermeye başlamıştır. Büyükelçi Santamaría'nın ilk raporu 13 Eylül 1969 tarihli olup, İsrail'in Mısır'a saldırısına Türkiye'nin tepkisi üzerinedir.¹⁵ Türkiye'nin iç ve dış politikasına dair bilgileri ve Arjantin'e dair Türk basınında çıkan haberleri ihtiva eden bu dosyalar 1973 yılı dahil olmak üzere dört yıllık süreci kapsamaktadır. Büyükelçinin incelenen raporları, Arjantin Dış İşleri Bakanlığı Arşivi'nin Doğu Avrupa Fonu içerisindeki Türkiye evrakları arasında bulunmaktadır. İçeriğinde Türkiye'nin ekonomik ve siyasi durumu ile dış politikasında yaşanan gelişmelere dair yazılar yer almakla beraber, raporlar iç ve dış politika olarak ayrılmamış, büyükelçi kronolojik olarak önemli gördüğü bir olayı iç veya dış politikaya dair olduğunu ekleyerek, analizlerini yazmıştır. Raporlar genel olarak gazetelerde çıkan haberler ve büyükelçinin isim vermeden belirttiği meclis ve siyasi partilerin içindeki kaynaklardan elde edilmiş bilgileri içermektedir. Fakat bahsi geçen raporların daha iyi anlaşılabilmesi açısından, olayların arka planının bilinmesi gereklidir. Bu sebeple Arjantin Büyükelçisi'nin analizlerine geçmeden önce 1970'li yıllarda Türk siyasetinin geldiği durumu kısaca özetlemek yerinde olacaktır.

¹² "Jacinto Eustaquio Tiburcio Sánchez Santamaría'nın Hayatı (1917-2002)", <https://www.genealogiafamiliar.net/getperson.php?personID=1613097&tree=BVCZ> (Erişim Tarihi: 12 Nisan 2023)

¹³ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Sayı 58, Temmuz 1969, Dışişleri Bakanlığı Basımevi, Ankara, s. 22.

¹⁴ "Jacinto Eustaquio Tiburcio Sánchez Santamaría'nın Ölüm İlanı", <https://www.dateas.com/es/obituario/sanchez-Santamaría-jacinto-e-t-embajador-plenipotenciario-148853> (Erişim Tarihi: 12 Nisan 2023)

¹⁵ "Reaccion oficial turca frente al reciente ataque Israeli a Egipto", *Archivo del Ministerio de Relaciones Exteriores y Culto (AMREC)*, 13 Eylül 1969.

Türkiye 1960'lı yıllara ülkeyi on yıldır kesintisiz olarak yöneten Demokrat Parti (DP) iktidarının varlığına son veren 27 Mayıs Askerî Darbesi'nin gölgesi altında girmişti. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk askerî darbesi olarak tarihe geçen bu hadise, ülkede çok büyük değişimlere neden olmuş ve Türk siyasi hayatını yeni dönemin şartlarına uygun olacak şekilde yeniden şekillendirmiştir.¹⁶ Darbe sonrası Türkiye'de yeni bir düzen ortaya çıkmış, mevcut ve yeni kurulan tüm siyasi partiler, askerlerin ağırlığını politikada çok yakından hissetmeye başlamışlardır.¹⁷

Darbeden sonra demokrasiye geçiş süreci hiç kolay olmamıştır. Tartışmalı Yassıada Mahkemeleri'nden¹⁸ sonra nihayet 1961 sonbaharında seçimler yapılmış fakat askerler seçim sonuçlarını beğenmediklerinden İsmet İnönü'nün liderliğinde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)-Adalet Partisi (AP) arasında bir koalisyon kurulmasını sağlamışlar ve cumhurbaşkanı olarak darbenin lideri Cemal Gürsel'i kabul ettirmişlerdir.¹⁹ Bu şekilde meclisin açılmasına izin verilmesine rağmen Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin içinde seçim sonuçlarını kabul etmeyen ve kurulu düzenin, 27 Mayıs'ın getirdiği yenilikleri koruyamayacağını düşünen askerler, harekete geçmişlerdir. Bu sefer Türk siyaseti 1961 sonbaharından 1963 yazına kadar sürecek olan bir dizi kalkışmaya (darbe denemesi) sahne olmuştur.²⁰ Ordunun komuta kademesi ve koalisyon hükümetlerinin desteğiyle bu hareketler bastırılmıştır. 1964'te ise çok daha büyük bir kriz olan Kıbrıs Sorunu patlak vermiştir. 1963 Aralık ayında Rumların Akritas Planı²¹ çerçevesinde Türk köylerine saldırmasıyla ortaya çıkan ve

¹⁶ Halil Akkurt, *Türkiye Solunda Osmanlı Toplum Yapısı Tartışmaları (1960-1980)*, İmge Yayınları, Ankara, 2020, s. 61-65.

¹⁷ Askerlerin politikaya etkisi ve 12 Mart'a kadar yaşanan olayların ayrıntılı bir analizi için bk. Kurtul Altuğ; *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Koza Yayınları, İstanbul 1976; Tanel Demirel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

¹⁸ Darbe ile iktidardan uzaklaştırılan Demokrat Partililerin "cinayet", "ayaklanmayı teşvik" ve "rüşvet" gibi suçlamalar da dahil olmak üzere 19 davadan yargılandıkları ve sonunda içişleri bakanı, dışişleri bakanı ve başbakanın idamı ile neticelenen bu mahkemeler aldığı kararlarla Türk siyasetinde hala önemli bir tartışma konusudur; bk. Ferit Salim Sanlı, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden Milliyetçi Hareket Partisine Tarihten Süreç, İdeoloji ve Politika (1960 – 1969)*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2019, s. 62-78.

¹⁹ Ferit Salim Sanlı, "27 Mayıs Darbesi ve Sonrası Dönem (1960-1971)", *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, 2021, s. 417-426, s. 422.

²⁰ Albay Talat Aydemir'in darbe girişimleri hakkında bk. Yeşim Demir, "Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 13, 2006, s. 155-171.

²¹ Bu plan Türk heyeti tarafından 1966'da BM'ye sunulmuştur. Bk. *Conspiracy to Destroy The Republic of Cyprus*, Research Department Turkish Communal Chamber, 1966; Ahmet Gülen, *İnönü Hükümetleri ve Kıbrıs Politikası 1961-1964*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2011, s. 38-39.

Türklerin adada bir katliama maruz kalmasına neden olan olaylar dönemin hükûmetini uzun süre meşgul etmiştir.²² Sonunda Ada'ya bir çıkarma yapmayı kararlaştıran hükûmet, Johnson Mektubu adı verilen, ABD notasıyla tam anlamıyla durdurulmuş ve hareket etmesi engellenmiştir.²³ Soğuk Savaş'ın en kritik yıllarında ortaya çıkan bu gelişmeler, Türk kamuoyu tarafından ilk defa yoğun bir şekilde ABD ile dostluğun ve NATO'nun sorgulanmasına neden olmuştur.²⁴ Kıbrıs Krizi'nin hemen sonrasında yine TSK'nın gölgesi altında 1965'te Türkiye'de yeniden genel seçimler gerçekleşmiştir. Bu seçimler sonunda AP tek başına iktidara gelirken, CHP ana muhalefet partisi olmuş, yeni kurulan ve sosyalizmi savunan Türkiye İşçi Partisi (TİP) ise parlamentoya girmiştir. Böylece Türkiye'de ilk defa sosyalist bir parti parlamentoda temsil olanağı bulmuştur.²⁵ Bu olay bir NATO ülkesi olan ve komünist rejimlere çok yakın mesafede bulunan Türkiye için oldukça önemli gelişmelerden birisi olmuştur. Nitekim 12 Mart'a giden olaylar bu tarihlerden itibaren meydana gelmeye başlayacaktır.

Sadece Türkiye'de değil dünyada da 1968 yılı çok önemli öğrenci olaylarına sahne olmuştur. 1968 Mayıs'ında Paris'te ortaya çıkan anti-Amerikancı ve anti-emperyalist karakterli hareketler buradan tüm dünyaya yayılmış²⁶ ve aynı dönemde Türkiye'ye de sıçramıştır.²⁷ ABD emperyalizminin simgelerinden 6.

²² Gülen, *agf.*, s. 41-47.

²³ Bu mektup kamuoyunda bir çok etkisi yaratmış ve dönemin yayın organlarında uzun süre tartışılmıştır. Bk. Gözde Alptekin-Ömer Özer, "Johnson Mektubu Haberlerinin Cumhuriyet, Hürriyet ve Tercüman Gazetelerindeki Sunumu Üzerine Bir İnceleme", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 34, 2020, s. 283-308.

²⁴ Daha sonra büyükelçinin raporlarında da görülecek olan Türk gençleri arasındaki ABD karşıtlığının miladı bu olaya dayanmaktadır; bk. İbrahim Bozkurt, "ABD'nin Kıbrıs Politikası ve Türk Kamuoyu (1950-1964, Johnson Mektubu'na Kadar)", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2014, s. 141-189.

²⁵ Bu seçimler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Şule Toktaş-Senem Görür, "Türk Siyasal Hayatından Görünümler: 1965 Genel Seçimleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi (10/10/1965-11/10/1969)", *Yüzüncü Yılında TBMM: Oluşumu, Çalışma Şartları ve İşlevleri*, Cilt 2., TBMM Yayınları, Ankara, 2020, s. 331-350.

²⁶ Fransa'da ortaya çıkan olaylara dair bk. Andrea Revueltas, "1968: la Revolución de Mayo en Francia", *Sociológica México*, Yıl 13, Sayı 38, 2015, s. 119-131.

²⁷ Öğrenci olaylarının Türkiye'ye sıçraması sonucunda raporlarda adı geçen bazı sol örgütler de teşkilatlanmaya başlamıştır. Dev Genç, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu, Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi, Devrimci Öğrenciler Birliği gibi öğrencilerin faaliyet gösterdikleri örgütlerle beraber bunları topluma duyuran Devrim, Türk Solu, Sosyal Adalet gibi yayın organları kurulmuştur. Bu grupların yanı sıra sendikal hareketleri de örgütleyen sol akımlar, Devrimci İşçi Sendikaları ve Türkiye Öğretmenler Sendikası gibi yeni oluşumlar meydana getirmişlerdir. Ferit

Filo'nun İstanbul'a gelmesi, Vietnam Savaşı'nın sembol isimlerinden Robert Komer'in Türkiye'ye büyükelçi olarak atanması gibi olaylar gençler arasında ABD karşıtlığının artmasına neden olmuştur.²⁸ Bu gelişmelere bir de TİP'in parlamentoda güç kaybetmesi ve 1969 seçim sonuçları ile hemen hemen tasfiye edilmesi de eklenince, sol gruplarda legal yollardan mücadele isteği azalmıştır.²⁹ Sol, bu sefer tehlikeli bir şekilde parlamento dışı örgütlenmeye, ön planda aydınların ve üniversite gençliğinin görünür olduğu fakat arka planda TSK içinde cuntaların örgütlendiği bir yapıyla devletin rejimini kökünden değiştirmeyi amaçlayan bir darbe arzusu içine girmiştir.³⁰ Böylece Arjantinli diplomatın raporlarında bahsettiği olaylara giden süreç başlamıştır.

Santamaría'nın İlk Raporları: "Türkiye'de Rejim Tehlikede mi?"

Büyükelçi Santamaría'nın bir süre Buenos Aires'de bulunması nedeniyle yerine bakan Maslahatgüzar Vicente Cagetti'nin 10 Aralık 1971 tarihli raporu ile Arjantin Büyükelçiliği'nin Türkiye'de 12 Mart öncesi olaylara dair kapsamlı değerlendirmeleri başlamıştır.³¹ Cagetti, 10 Aralık tarihli raporunda, Büyükelçi Santamaría'nın önceki değerlendirmelerine dayanarak, Türkiye'de durumun gittikçe kötüleştiğini belirtmiştir. Burada Arjantin Büyükelçiliği üç konunun altını çizmiştir. Bunlar; Demirel'in prestijinin ve iktidarının tehlike altında olması, parlamentonun çalışamaz hale gelmesi ve öğrenci olayları olarak ifade edilmiştir. Raporda ilk olarak 1970 yılı Eylül ayında Başbakan Süleyman Demirel ile Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay arasında yaşanan, Kara Kuvvetleri Komutanı seçimine dair anlaşmazlık üzerinde durulmuştur. Santamaría'nın notlarına göre, Demirel'in başka bir aday olmasına karşın Sunay, TSK'nın komuta kademesiyle iyi bir ilişki içerisinde olmak istemesinden dolayı, TSK'nın tercihi olan Orgeneral Faruk Gürler'in bu kadroya atanmasını sağlamıştır. Bu da Santamaría'ya göre Demirel ile Sunay'ın aralarının bozulmasına neden olmuştur. Santamaría, Sunay'ın bu tercihi yaparken, o ay yeni yasama yılına giren parlamentonun içinde Demirel'e desteğin azaldığını tespit ettiğini ve Demokratik Parti'nin kuruluş³² çalışmalarının başlaması ile beraber AP'nin

Salim Sanlı, "12 Mart Muhtırası'ndan 12 Eylül Darbesine Türkiye (1971-1980), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, 2021, s. 426-434, 427.

²⁸ Mehmet Koca, "68 Öğrenci Olayları ve Üniversitelerde Politik Şiddet", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2018, s. 87-109; Sanlı, *agm.*, s. 427.

²⁹ Tanıl Bora, *Cereyanlar: Türkiye'de siyasi ideolojiler*. İletişim yayınları, İstanbul, 2017, s. 622.

³⁰ Darbe arzusu içine giren sol gruplar hakkında bk. Suavi Aydın-Yüksel Taşkın, *1960'tan günümüze Türkiye tarihi*. İletişim Yayınları, 2016, s. 193-196.

³¹ "Situación interna", *AMREC*, 10 Aralık 1970. s. 1-3.

³² Bu siyasi parti AP'nin içinden kopan, kamuoyunda '26'lar adıyla bilinen eski vekillerin, kapatılan DP'nin simge isimlerinin de desteğiyle kurdukları bir partiydi. Demirel'in AP içindeki

meclisteki çoğunluğunun tehlikeye girdiğinin farkında olmasının önemli rol oynadığını belirtmiştir. İkinci olarak “işlevsiz parlamento” başlığı altında Cagetti, önceki raporlarına da atıfta bulunarak, küçük bir komisyon seçiminin bile büyük kavgalara ve tartışmalara neden olduğu parlamentonun, Türkiye’nin içinde bulunduğu atmosfer nedeniyle keskin ideolojik kamplara bölündüğünü söylemiştir. Bu sebeple de parlamento artık çalışamaz hale gelmiştir. Ayrıca devlet ricalinin de bu durumun farkında olduğunu belirten Cagetti, buna rağmen beklenen reformların bahsi geçen tartışmaların yarattığı zaman kaybı nedeniyle bir türlü hayata geçirilememesinin de işlevsizliğin nedenlerinden birisi olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Maslahatgüzar Cagetti raporunda Cumhurbaşkanı Sunay’ın açılış nutkuna da yer vererek, bizzat devlet başkanının ağzından durumun kabul edildiğini belirtmiş, devlet adamlarının parlamentonun eski işlevine kavuşması için çalışmalar yaptığını da eklemiştir.³³ Üçüncü olarak Arjantin Büyükelçiliği’nin değindiği konu öğrenci olayları meselesidir. Santamaría’nın önceki raporlarından hareketle analizler yapan Arjantinli diplomat Cagetti’ye göre, Türkiye’de öğrenci olayları son zamanlarda oldukça şiddetlenmiştir. Küçük bir eylemden işkencelere varıncaya kadar öğrenciler arası adeta bir savaş yaşanmaktadır. İki karşıt grup arasında üniversite işgallerinden fakültelerin yağmalanmasına kadar çok çeşitli saldırılar devam etmektedir. Tüm bu gelişmeler nedeniyle Güven Partisi lideri Turhan Feyzioglu, Cumhurbaşkanı Sunay’dan tüm partileri davet ederek bir yuvarlak masa toplantısı düzenlenmesini ve burada tüm gelişmelerin tartışılarak Türkiye’nin bu atmosferden çıkartılması gerektiğini dile getimişti. Maslahatgüzara göre siyasiler özellikle cumhurbaşkanının hakemliğinde bu olayların önlenmesine sıcak bakıyorlardı. Bunun yanı sıra Cagetti’nin bir diğer değindiği mesele öğrencilerin tepkilerinin ideolojik arka planı olup olmadığı konusuydu. Arjantin Büyükelçiliğine göre, Türkiye’deki öğrenci hareketlerinin arka planında, güçlü bir “yabancı düşmanlığı” ya da Anti-Amerikancı bir eğilim vardı. Zira bu eylemlerin en çok dikkat çekenleri ABD’nin Ankara’daki diplomatik merkezlerine yapılan saldırılardı.³⁴ Raporunun sonunda ise kendi yorumlarını katarak sonraki olası gelişmelere dair bir perspektif çizen Cagetti, gelecekte Demirel’in üç şekilde başbakanlığı kaybetme ihtimali olduğunu belirterek; AP’nin parlamentodaki çoğunluğunu yitirebileceğini, hükûmetin 1971 bütçe oylaması sırasında güven oyu alamayabileceğini ya da Türk Silahlı Kuvvetleri’nin

uygulamalarına bir tepki olarak kurulmuşlardı; bk. Feroz Ahmad,-Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de çok partili politikanın açıklanmış kronolojisi, 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 403; Mete Kaan Kaynar, *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006*, İmge Kitabevi, 2007, s. 154-155.

³³ AMREC, *agr.*, s. 2.

³⁴ AMREC, *agr.*, s. 3.

zamanın geldiğini düşünerek acil bir durumda devreye girmesi ile bunun gerçekleşebileceğini söylemek suretiyle raporunu tamamlamıştır.³⁵

Büyükelçinin iç siyasete dair 19 Aralık 1970 tarihli bir sonraki raporu Demirel hakkında açılan meclis soruşturmasına ilişkindir.³⁶ Burada Demirel'in mecliste sıkıştırıldığı ve ona akrabalarını kayırma suçlamasının yapıldığı, bunun ise kamuoyunda büyük beklenti yarattığını ifade eden Santamaría, soruşturmanın yapılıp yapılmama oylamasının belirleneceği oturumun 17 Aralık sabahına karşı sonlanması nedeniyle gazetelerin baskılarının da geciktiğini söylemiştir.³⁷ Ayrıca Büyükelçi, Demirel Hükümeti'nin az bir oy farkıyla soruşturmadan kurtulduğunu ifade ederek, buna rağmen diplomatlar ve siyasilere yaptığı görüşmelerde, herkesin Demirel'in düşüşü konusunda hemfikir olduğunu ve bunun her an gerçekleşebileceğini belirtmiştir. AP'nin sandalye sayısının son istifalar sonrası azaldığını ve bu partinin meclis çoğunluğunu ancak üç vekil fazlalığıyla sağlayabildiğini de ekleyen büyükelçi, bunun da yakın bir gelecekte Demirel'in düşüşüne yol açabileceğinin altını çizmiştir.³⁸

Büyükelçi 23 Aralık 1970 tarihli raporunda ise Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın yaptığı son açıklamanın tam tercümesini yayımlayarak, cumhurbaşkanının görüşlerini açıklıkla belirtmeye başladığını ve bu tarz röportajlarının sayısının arttığını ifade etmiştir. Santamaría'nın, Cumhurbaşkanı Sunay'ın açıklamasında en çok üzerinde durduğu konunun o dönemin en fazla tartışılan konularından olan, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un mektubu olması dikkat çekicidir. Büyükelçi Santamaría bu mektubun doğrudan TSK'nın komuta kademesinin Türkiye'de yaşanan olaylara dair resmî görüşü olduğunu belirtmekle beraber, bu perspektifin Sunay tarafından da paylaşıldığının altını çizerek, artık devletin üst kademesinde yaşanan olaylara (Artan öğrenci olayları kastedilmiştir.) karşı fikir birliğinin bulunduğunu ve olayların endişe ile izlendiğini söylemiştir.³⁹ Raporun sonunda Sunay'ın açıklamasının çok önemli olduğunu belirten Büyükelçi Santamaría, Türkiye'de

³⁵ Aynı yer.

³⁶ "Situación interna", *AMREC*, 19 Aralık 1970.

³⁷ *Milliyet* gazetesindeki habere göre, Başbakan Demirel hakkında yakınlarına menfaat sağladığı iddiasıyla açılan bu soruşturma, TBMM tarihinin en uzun oturumlarından birisine neden olmuştur. Yaklaşık 13 saat süren ve 9 parlamenterin konuşma yaptığı oturumlar sonrasında çok az bir farkla, 276'ya 309 oy ile Demirel hakkında soruşturma açılmaması yönünde bir karar alınmıştır. Bk. "Soruşturma Açılmıyor", *Milliyet*, 2 Ocak 1971, s. 1.

³⁸ *AMREC*, *agr.*, s. 2.

³⁹ "Declaraciones del presidente de la república acerca de la situación política interna de Turquía", *AMREC*, 23 Aralık 1970, s. 1-3.

yaşanan gelişmelerin hassas bir döneme girdiğinin altını çizerek bazı maddelerle bu durumu açıklamaya çalışmıştır. Büyükelçiye göre; Türk siyasetinde bir belirsizlik ve kararsızlık dönemi yaşanmaktaydı. Bu durumun emarelerini Sunay'ın yıl sonu mesajının satır aralarında görmek mümkündü. Zira Batur da Sunay'ın açıklamalarına benzer bir metin kaleme almıştı. Ayrıca Santamaria, Çankaya'ya yakın kaynaklarından aldığı bilgilerden hareketle, Sunay'ın eskisine oranla daha çok kişiyle iletişim halinde olduğunu ifade ederek, dikkat çekici derecede Cumhurbaşkanı Sunay'ın kişisel görüşmelerinin sayısının arttığını da altını çiziyordu. Sunay sürekli olarak hem kendi kurmayları hem de sivil ve askerî bürokrasinin üst düzey temsilcileri ile görüş alışverişini sürdürüyordu. Bunun yanı sıra Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç ise kurum içi denetimi sıklaştırmış durumdaydı. Santamaria tüm bu gelişmelerin Türkiye'de aslında vakâ-i adiyeden sayılması gerektiğini belirtse de eskisine oranla son zamanlarda gündemin yoğunlaştığını ve siyasette trafiğin sıklaştığını da söylemeden geçmiyordu. Büyükelçiye göre huzursuzluk ve gerginliğin tetiklediği bu atmosfer geleceğe dair olabilecek olayların kesin bir analizini yapmayı da zorlaştırıyordu. Son olarak ordunun tüm bu olan biten karşısındaki konumlanışına da değinen Santamaria, ordunun son olaylar karşısında hakem rolü üstlendiğini, ülkenin kurumlarının tam olarak olayları önleyemeyecek duruma gelmesine kadar da müdahaleyi düşünmeyeceğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra ülkenin tam olarak bu durumda olmadığını da ekleyen Arjantinli Büyükelçi, ordunun olayların gelişimini yakından izlediğini söyleyerek, kurumların tam anlamıyla müdahale edemeyecek duruma gelmesi sürecine kadar da ordunun pozisyonunu değiştirmeyeceğini ifade ederek raporunu tamamlamıştır.⁴⁰

Santamaria, 31 Aralık günü kaleme aldığı yılın son raporunda, öğrenci olaylarına dikkat çekerek ülkenin bir belirsizliğe sürüklendiği değerlendirilmesinde bulunmuştur. Büyükelçi 28 Aralık'ta toplanan Millî Güvenlik Kurulu (MGK)'da aynı konunun tartışıldığını, toplantıda TSK'nın çatışmaların ülke geneline yayılmasından endişe duyduğunu dile getirdiğini ve hükûmetin olayları durdurmak için yeni önlemler alması gerektiğini vurguladığını ifade etmiştir. Fakat Santamaria yaptığı görüşmeler sonrası Demirel'in önlemler almasının oldukça zor olduğunu belirterek, en başta muhalefetin Demirel'in daha da otoriterleşeceğinden çekindiği ve olayları bir avantaj olarak kullanarak gücünü arttıracığını söylediğini işaret etmiştir. Bunun yanı sıra Santamaria raporunda, yılın başındaki (1970 yılı başı) devalüasyon ve hayat pahalılığı nedeniyle Başbakan Demirel'in yeni önlemler ile güçlenmeye çalışma girişiminden de bahsederek, halkın bu sebeple hükûmete güveninin

⁴⁰ AMREC, *agr.*, s. 2.

azaldığını, bunun da yeni tedbirler alınması ve özgürlüklerin kısıtlanması durumunda, Demirel iktidarını güç durumda kalabilmesine neden olacağını da belirtmiştir.⁴¹

Henüz daha 12 Mart'a giden yoldaki ilk raporlara baktığımızda, Arjantinli diplomatların Türkiye'de gelişen olayları ne kadar iyi analiz ettiklerini ve doğru çıkarımlarda bulduklarını söylemek yanlış olmaz. 12 Mart muhtırasına giden yolda Santamaría'nın bu tip raporları artacak ve sürekli olarak Türkiye'nin bir belirsizliğe doğru gittiğinin altını çizmeye başlayacaktır.

Santamaría'nın Yeni Yıl Sonrası Raporları: "Cumhurbaşkanı Sunay Çözüm Bulabilir mi?"

Arjantinli büyükelçinin 1971 yılına dair yazdığı ilk raporda, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın yeni yıl nedeniyle yayımladığı mesaj değerlendirilmiştir. Dönemin gazetelerine de yansıyan ve TSK'nın yaşanan olaylar nedeniyle son derece kaygılandığının belirtildiği bu bildiriye, Silahlı Kuvvetler'in ülkenin güvenliğini korumak için her türlü önlemi alacağından bahsedilmiş ve olayları kışkırtanlar sert bir şekilde uyarılmışlardır. Santamaría da bildirisinin üslubuna dikkat çekerek, TSK'nın olaylar konusundaki endişelerine vurgu yapmış; kendisinin de daha önceki raporlarına referans vermiştir. Burada Santamaría'nın yayımlanan bu yeni yıl mesajıyla, öngörülerinin ne kadar doğru çıktığını göstermeye çalıştığı da görülmektedir. Ayrıca büyükelçi, Tağmaç'ın mesajındaki TSK'nın gerekirse güç kullanarak ülkenin kaosa sürüklenmesini engelleyeceği ifadelerine dikkat çekmiş; askerlerin olayların önlenmesinde kararlı olduklarını fakat yasal yollar tüketilene kadar müdahalede bulunmayacaklarını da söylemiştir.⁴²

Büyükelçi Santamaría'nın bundan sonraki değerlendirmeleri genellikle Cumhurbaşkanı Sunay'ın sorunlara bir çözüm bulmak için toplantı yaptığı değişik gruplarla ilgilidir. Arjantinli büyükelçinin raporlarında sıkça yer alan bu konu dönemin gazeteleri takip edildiğinde de karşımıza çıkmaktadır.⁴³ Büyükelçi Santamaría da raporlarını yazarken ara sıra bu gazetelere ve yararlandığı kaynaklara atıflar yapmıştır. Santamaría 4 Ocak 1971 tarihli raporunda cumhurbaşkanlığı kaynaklarından aldığı bilgiye göre, Türkiye'de gün geçtikçe

⁴¹ "Agitación estudiantil", *AMREC*, 31 Aralık 1970.

⁴² "Mensaje del jefe del estado mayor de las fuerzas armadas", *AMREC*, 2 Ocak 1971.

⁴³ "Sunay Önce Rektörler Sonra Parti Liderleri ile Görüşecek", *Milliyet*, 2 Ocak 1971; s. 1; "Devlet Başkanı Görüşmeler Sonrası MGK ile Toplantı Yapacak", *Milliyet*, 3 Ocak 1971, s. 1; "Liderler Sunay'a "evet" Dediler", *Cumhuriyet*, 2 Ocak 1971, s. 1.

artan terör olaylarının ve toplumsal huzursuzluğun konuşulacağı MGK⁴⁴ öncesi Cumhurbaşkanı Sunay'ın çeşitli toplum kesimlerinin olaylara bakış açısını görmek için farklı grupların temsilcileriyle bir araya geleceğini ancak onlar ile konuştuğundan sonra MGK'da bir değerlendirme yapmayı planladığını belirtmiştir. Bu açıklamanın ayrıntısına da giren büyükelçi, Sunay'ın öncelikle siyasi parti genel başkanları ile toplantı yapmayı düşündüğünü söyleyerek daha sonrasında üniversite rektörleri ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının temsilcileriyle de görüşmeyi planladığını ifade etmiştir. Büyükelçi Santamaría bu toplantılar ile her ne kadar Sunay'ın anayasal yetkileri sınırlı olsa da toplumun çeşitli kesimleri ile görüş alışverişinde bulunarak sorunların çözümünde inisiyatif almak istediğini ve gerekirse bizzat kendisinin katkısıyla bir çözümün bulunabileceğine inandığını da eklemiştir. Aynı zamanda büyükelçi yine kaynaklarına atıf yaparak⁴⁵ Sunay'ın Demirel ile veya o olmadan (AP'nin o dönem meclis yeter sayısı son derece az bir fark ile sağlanmaktaydı.) tarafsız ve millî bir koalisyon hükûmeti kurularak, toplumun her kesimini temsil eden hükûmet üyelerinin varlığıyla temel reformların yapılabileceği ve böylece toplumsal olayların yatıştırılabileceğine dair düşüncelerinin de olduğunu dile getirmiştir. Fakat Sunay'ın bu fikirlerinin özellikle CHP Genel Başkanı İnönü'nün⁴⁶ Demirel'in olduğu bir koalisyona karşı çıkması, Demirel'in ise koalisyon fikrine sıcak bakmaması nedeniyle hayata geçmesinin zor görüldüğü de raporda ifade edilmiştir.⁴⁷

Arjantinli Büyükelçi'nin 8 Ocak 1971 tarihinde yazdığı rapor "Türk Siyasetindeki Yeni Unsurlar" adını taşımaktadır. Santamaría burada son aylarda yaşanan gelişmeleri analiz ederek, Türk siyasetinde ortaya çıkan bazı yeni durumlar ve bunların ülke siyasetine etkisi konularını tartışmıştır. Öncelikle Sunay ve Tağmaç'ın yeni yıl mesajlarının önemine vurgu yapan Santamaría, Cumhurbaşkanı Sunay'ın Türk siyasetine etkisi hakkında bir değerlendirme yapmıştır. Büyükelçi, cumhurbaşkanının anayasal yetkilerinin kısıtlı olduğunu, anayasanın kendisini uzlaştırmacı bir lider olarak tanımladığını, Sunay'ın bunların bilincinde olarak TSK'nın içinden gelmesine rağmen hükûmet ile TSK üyelerini bir masa etrafında uzlaştırmada başarılı olduğunu belirtmiştir. Santamaría'ya

⁴⁴ Büyükelçi raporunda parantez içinde MGK hakkında, "Henüz dokuz yıllık bir kurum. Anayasal bir statüsü var. Genel olarak silahlı kuvvetlerin temsilcilerinden oluşan ve 27 Mayıs sonrası kurulan, hükûmete sadece tavsiye vermekle yükümlü bir organ.", demektedir.

⁴⁵ Büyükelçi raporunda bu kaynakların, günlük gazeteler, meclis içinden milletvekilleri, siyasi parti temsilcileri ve diğer ülkelerin diplomatları ile yapılan sohbetler olduğunu belirtiyor.

⁴⁶ Raporlarda İnönü, ülkenin kurucu partisinin lideri, seksenlik siyaset kurdu ve ülkenin kurucusu Atatürk'ün arkadaşı olarak tanımlanıyor.

⁴⁷ "El presidente convoca a los líderes de los partidos políticos", *AMREC*, 4 Ocak 1971.

göre bu prestijli konumu sebebiyle Sunay, olayların önlenmesinde inisiyatif olarak ön plana geçmek isteyebilir ve bu nedenle de görüşme yaptığı siyasi partilerden de hükûmet ile iş birliği içerisinde yeni alınacak önlemlere destek verilmesini söyleyebilirdi. Fakat büyükelçi, kaynaklarına atıf yaparak, tüm bu fikirlerine rağmen muhalefet partilerinin cumhurbaşkanının görüşlerine destek vermesinin zor görüldüğünü; çünkü Demirel'e destek vermelerinin imkânsız olduğunu da eklemiştir. Burada büyükelçi, CHP'li kaynaklara dayanarak, bu partinin çözüm önerisinin İnönü'nün başkanlığında bir koalisyon hükûmeti kurulması ve bu hükûmetin çeşitli reformları yaptıktan sonra derhal ülkeyi seçime götürme düşüncesi olduğunu söylemiştir. CHP üyeleri Santamaría'ya seçimler sonrası kurulacak hükûmetin prestijli ve akademik kariyeri olan iyi yetişmiş teknokrat isimlerden oluşabileceği ve bu kadroların çeşitli reformları yaparak anarşi ortamını önleyebileceği konusunda fikir beyan etmişlerdir.⁴⁸ Büyükelçi burada CHP'li kaynaklardan edinilen bu bilgilerin diğer muhalefet partileri tarafından da desteklenebileceği fakat Demirel tarafından desteklenmesinin çok zor bir ihtimal olduğunu ifade etmiştir. Çünkü Santamaría AP kaynaklarına dayanarak, Demirel'in kimseye danışmadan kendi başına anarşi meselesini çözmek istediğini, bunu da istediği kanunları meclisten çıkararak yapabileceğine inandığını belirtmiş, muhalefetin ise bu durumda asla iktidar partisine destek vermeyeceğini eklemiştir. Büyükelçi bu raporunu, *"Türk iç siyaseti önemli gelişmelere gebe dir ve bu gelişmeleri çok yakın zamanda yaşayarak göreceğiz."* diyerek bitirmiştir.⁴⁹

Büyükelçi Santamaría 15 Ocak 1971 tarihli raporunda, Sunay'ın görüşmelerinden sızan kulis bilgilerinin bir değerlendirmesini yapmıştır. Sunay'ın görüştüğü muhalefet liderlerinin koalisyon önerisi hakkındaki fikirlerini analiz eden büyükelçi, burada İsmet İnönü'nün, Demirel'in derhal istifasında ısrarcı olduğu ve bir seçim hükûmeti kurulması gerektiğine vurgu yaptığını dile getirmiştir. Fakat CHP Genel Başkanı'nun Sunay'a, Demirel'e asla mecliste destek vermeyeceğini söylediğini de eklemiştir. Bununla beraber Demokratik Parti Lideri Ferruh Bozbeşli'nin, Demirel'in de koalisyonda olması şartıyla koalisyon hükûmeti kurulması gerektiği üzerinde durduğunu söylemiştir. Bunun yanı sıra Santamaría, Güven Partisi Lideri Turhan Feyzioğlu'nun ise, milliyetçi bir koalisyon hükûmeti kurulması gerektiği ve bu koalisyonun Demirel dışında AP içerisinde yer alan birisinin başkanlığında olmasının önemli olduğunu vurguladığını da ifade etmiştir. Tüm bu bilgileri analiz eden büyükelçi,

⁴⁸ Büyükelçinin CHP içerisinden duyduğunu söylediği bu olası hükûmet modeli 12 Mart Askerî Muhtırası sonrası kurulan hükûmetlerin yapısını çağrıştırmaktadır. Bu hükûmetler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Tekin Önal, "12 Mart Muhtırası Vesayetini Pekışmesi ve Ara Rejim Süreci (12 Mart 1971–14 Ekim 1973)". *History Studies*, Cilt: 8, Sayı: 1, 2016, s. 89-109.

⁴⁹ "El presidente convoca a los lideres de los partidos políticos", *AMREC*, 4 Ocak 1971.

muhalefet partilerinin tamamının Demirel'in istifasında hemfikir olduğunu, fakat partilerin çözüm önerilerinin farklılıklar içerdiğini işaret ederek, CHP'nin erken seçim istediğini, diğer iki muhalefet partisinin ise hemen erken seçimden ziyade kurulacak koalisyonun sorunları çözeceğine inandığını söylemiştir. Ayrıca Santamaría, Demirel'in çeşitli reformlar yapılması için kanun teklifleri hazırladığını, böylece problemleri bizzat kendisi halletmek istediğini belirtmiştir. Fakat Sunay'a daha önce gerekli tedbirlerin alınmasını istediklerini söyleyen muhalefet liderlerinin, Demirel'in çıkarılacak kanunlarla anarşi sorununu çözme hamlesi karşısında bu sefer iktidara destek vermiş görünmemek için anayasa ve kanunların sorunların çözülmesinde yeterli olduğu ve yasa hazırlanmasına gerek olmadığı fikrinde birleşmelerinin de olası olduğunu ifade etmiştir. Kısacası büyükelçiye göre, muhalefet hiçbir şart altında iktidar ile bir arada olduğu izlenimini vermek istemiyordu.⁵⁰ Bunun yanı sıra, Santamaría, Sunay'ın görüşmelerinin özellikle sızdırıldığı ve gazetelerde yayınlanarak halkın nabzının ölçülmeye çalışıldığını da dillendiriyordu. Çünkü Santamaría'ya göre bu görüşmeler halkta da memnuniyet yaratmış gözükmekteydi. Daha sonra İnönü'nün iddialarına ve çözüm arayışlarına yer veren büyükelçi burada, İnönü'nün Sunay'ı ziyaret etmekteki amacının Demirel'in istifaya zorlanmasında bir ittifak kurma denemesi olduğunu fakat Sunay'ın anayasal yetkilerini hatırlatarak paşaya olumsuz yanıt verdiğini söylemiştir. Büyükelçiye göre bu şartlarda İnönü yaklaşmakta olan 1971 yılı bütçe görüşmelerini bir fırsat olarak görmekteydi. Çünkü büyükelçinin de hatırlattığı üzere, kendisinin hükûmeti de 1964'te Demirel'in çalışmaları sonrası bütçe oylamasında güven oyu alamamıştı. Şimdi İnönü aynı hamleyi Demirel için yapmayı planlayabilirdi. Fakat Büyükelçi Santamaría, geçen sene (1970'de) bütçe oylaması sonrası güven oyu alamayan Demirel'in, bu sefer işini şansa bırakmayacağı ve bütçenin meclisten geçeceğini de ayrıca ekleyerek raporunu tamamlamıştır.⁵¹

Santamaría'nın 20 Ocak 1971 tarihli bir sonraki raporu cumhurbaşkanı ile başbakanın görüşmesi üzerinedir. Santamaría bu sefer Demirel'in Sunay'a ifade ettiği, olaylar ve erken seçim hakkındaki görüşlerini tahlil ederken, Sunay'ın ise olası hamlelerinin neler olabileceğinin bir analizini yapmıştır. Raporunda Büyükelçi kaynaklarından aldığı bilgiye göre, Demirel'in Sunay'a öğrenci olaylarının durdurulması için yeni bir kanun hazırlığında olduğunu ve eğer bu kanun kabul edilirse olayların yatıştırılabileceğini söylediğini ifade etmiştir. Santamaría bunun için ise, Demirel'in Sunay'a diğer partilerin de kendisine

⁵⁰ "Resultado de las conversaciones del Presidente Sunay y líderes políticos", *AMREC*, 15 Ocak 1971.

⁵¹ Tıpkı büyükelçinin belirttiği gibi 1971 bütçesi meclisten az bir farkla da olsa geçmiştir. Bk. "1971 Bütçesi 198 Kırmızı Oya Karşı 230 Oyla Onaylandı", *Milliyet*, 1 Mart 1971, s. 1; Cumhuriyet, "Bütçe 198'e Karşı 230 Oy ile Kabul Edildi", 1 Mart 1971, s. 1.

destek vermesi gerektiğini vurguladığını belirtmiştir. Ayrıca erken seçim düşüncesi için ise, Demirel'in bunu ilan etmesi halinde kendisinin istifasını bekleyen muhalefetin fikir değiştireceğini ve mecliste kendisine destek vermeyeceklerini söylediğinin de altını çizmiştir.⁵² Büyükelçinin ulaştığı bilgilere göre, Sunay ise muhalefetin görüşleri hakkında Demirel'e; İnönü'nün kendisi olmadan bir koalisyonda ısrarcı olduğunu belirtmiş, diğer muhalefet lideri Turhan Feyzioğlu'nun ise aşırı sola karşı bir koalisyon kurularak olaylara karşı önlem alınması gerektiği üzerinde durduğunu söylemiştir. Santamaría daha sonra Sunay'ın olası hamleleri için ise, askerlere hükümet hakkında bir karar vermeden önce, mecliste önlemlerin alınması gerektiğini beklemelerini tavsiye edebileceğini belirterek, Sunay'ın kırıp dökmeden bir denge sağlama çabasında olduğunu ifade etmiştir. Fakat büyükelçiye göre cumhurbaşkanı bu düşündüğü hamleler ile olaylara şüpheli yaklaşmış görünmekteydi. Sunay olayları önlemek ve taraflar arası uzlaşmayı sağlamak için yapılacak hamleler konusunda kararsız bir tutum sergilemekteydi. Hatta Santamaría cumhurbaşkanının ne yapacağını kendisinin de bilmediğini kanaatindeydi. Bu sebeple büyükelçi raporunun bitiminde sonuçları görmek için 22 Ocak'taki MGK toplantısının beklenmesini salık vermiştir.⁵³

Santamaría aynı tarihli bir diğer raporunda Türkiye'de yaşanan olayları değerlendirerek, geleceğe dair bazı düşüncelerini açıklamıştır. Büyükelçiye göre (cumhurbaşkanlığı ve parti temsilcileri ile yaptığı görüşme sonrası), Sunay'ın MGK toplantısında kişisel görüşlerini açıklamayarak, tarafsız ve uzlaşmacı kimliğini koruması adına kararı toplantının katılımcılarına bırakması sürpriz olmazdı. Santamaría'ya göre, cumhurbaşkanı böyle yapması durumunda muhalefetin isteklerinin tersine, kurulda Demirel'e destek kararı alınabilirdi. Büyükelçi böyle olması durumunda, MGK kararında Demirel'in yapılmasını planladığı değişikliklere destek açıklaması çıkacağını da eklemekteydi.⁵⁴ Bunun yanı sıra büyükelçiye göre, MGK'da Sunay'ın toplantılarında en çok tartışılan konulardan olan erken seçim meselesi ise gündeme gelmeyecekti. Çünkü büyükelçi, askerlerin mevcut kanunlar ve düzen içerisinde Demirel'in yeniden seçileceğini düşündüklerinden erken seçim fikrine kesinlikle karşı olduklarını söylemekteydi. Santamaría'ya göre Demirel ise bu görüşmeler sonrası mecliste

⁵² Santamaría'nın daha önceki raporlarında doğru bir şekilde tespit ettiği gibi Demirel de muhalefet liderlerinin hiçbir şartta kendisi ile birliktymiş görüntüsü vermeyeceklerinin bilincindeydi.

⁵³ "Conversaciones del presidente y el primer ministro", *AMREC*, 20 Ocak 1971.

⁵⁴ Gerçekten de MGK kararlarında olayların önlenmesi için hükümete destek açıklaması çıkacaktır. Bk. "Zararlı Faaliyetlerin Aşırı Uçlardan Geldiği Bir Gerçektir", *Milliyet*, 25 Ocak 1971 s. 1; MBK Grubu kararların iktidarı desteklediğini açıklamıştır. Bk. "Güvenlik Kurulu Bildirisi İktidarı Destekliyor", *Milliyet*, 27 Ocak 1971, s. 1.

diğer partilerden ve vekillerden tasarladığı kanunların çıkması için destek girişiminde bulunabilirdi. Yine de büyükelçi, Demirel'in gerekirse iktidarını korumak için uzlaşma olmasa bile tek başına yol yürümekte kararlı olduğunu belirterek, bu konu hakkında daha fazla bilgi toplamak istediğini de eklemiş ve raporunu tamamlamıştır.⁵⁵

Türkiye'de yaşanan olaylara dair bir sonraki rapor 25 Ocak 1971 tarihlidir. Büyükelçi burada oldukça ayrıntılı bir şekilde üniversitelerin durumunu bilimsel verileri de kullanarak tartışmıştır. Santamaría, kaynaklarına dayanarak, hükûmetin üniversitelerdeki olayları önlemek ve çatışmaları durdurarak bilimsel bir çalışma ortamı sağlamak için geniş bir kanun tasarısı hazırladığını söylemiştir. Raporda düşünülen kanun taslağının maddeleri de yer almıştır. Bu kanun taslağında kısaca; üniversitelerin içinde özel polis güçleri kurulması, öğrencilerin yaptıkları mitinglerin önceden izne tabi olması, üniversite içinde örgüt broşürlerinin dağıtımının yasaklanması, disiplin cezası alan öğrencilerin burs haklarının ellerinden alınması ve sadece resmî olarak bir öğrenci federasyonuna izin verileceği konuları yer almıştır. Dahası disiplin cezası alan öğrencilerin bu federasyonda faaliyette bulunamayacağı, senato izni olmadan öğretim üyelerinin siyasi bildiri dağıtamayacağı ve eylemlere katılamayacağı hükümleri de bu taslakta karara bağlanmıştı. Bu maddeleri içeren taslak Santamaría'ya göre çok tartışmalıydı ve büyük tepkilere yol açabilirdi. Fakat taslağı hazırlayanlar büyükelçiye, Avrupa ülkelerinde de buna benzer önlemlerin alındığını ve bu konuda araştırma yaptıklarını söylemişlerdi. Santamaría kendisine iletilen araştırmaya da burada yer vermiştir.⁵⁶ Büyükelçiye göre bu araştırma, çok açık bir şekilde üniversitelerin solun etkisi altında olduğunu ve gençlerin bu atmosfer içerisinde yetişerek, daha da idealist bir şekilde görüşlerini savunmaya başladıklarını göstermiştir. Büyükelçi aynı zamanda üniversite içerisinde ortaya çıkan ve gittikçe katı ve değişmez hale gelen bu düşüncelerin, kampüs dışına taşması meselesinin sorun yarattığını da eklemekteydi. Santamaría'ya göre hükûmet ve yönetici sınıflar bu fikirlerin okul içinde

⁵⁵ "Situación política interna en Turquía", *AMREC*, 20 Ocak 1971.

⁵⁶ Bu araştırmaya göre, Hacettepe ve Atatürk Üniversitesi'nde sorulara cevap veren öğrencilerin; yüzde 45,9'u kendini sosyalist olarak görürken, sadece yüzde 27'si bu ideolojiye karşı, kendini sosyalist olarak görenlerin yüzde 38,4'ü üniversiteye ilk geldikleri yıldan beri aynı görüşü savunduklarını, yüzde 53,8'i ise dört yıl sonunda sosyalizmi benimsediklerini söylemişlerdir. Yine gençlere sorulan bir diğer soru ise kapitalizmin gelişmemiş ülkelerin kalkınmasında tercih edilip edilmeyecek bir ekonomik model olup olmaması üzerineydi ve bu da öğrencilerin sadece yüzde 13,2 si tarafından "tercih edilebilir" şeklinde yanıtlanmıştır. Bunun yanı sıra araştırmaya göre, öğrencilerin yüzde 86'sı ise ABD ile ilişkilerin Türkiye'nin bağımsızlığına zarar verdiğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. "Las universidades y el poder político en Turquía", *AMREC*, 25 Ocak 1971, s. 1.; Bu çalışma Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı'ya ait olup, Cumhuriyet Gazetesinde yayımlanmıştır. Bk. "Faşizm Tehlikesi ve Üniversite", 17 Ocak 1971, *Cumhuriyet*, s. 2.

kalmasından yanaydılar ve dışarı çıkmaması için çaba gösteriyorlardı. Nitekim Santamaría da bu fikirlerin kampüs dışına çıkması durumunda hükümeti zorlayacak sorunlara yol açtığı görüşündeydi. Bu fikirlerini ise, raporunda 1970 yazında yaşanan Kocaeli ve İstanbul olaylarını⁵⁷ örnek göstererek temellendirmiştir.⁵⁸ Santamaría'ya göre on yıl önce (1961) ilan edilen anayasa bu tür hakları vermekle birlikte ekonomik kalkınmanın hızını yavaşlatmıştır. Büyükelçi bu durumun ülkedeki hâkim sınıfların düzenini bozduğunu ifade ederek, “*Yönetici sınıflar her üniversitenin model olarak Erzurum Atatürk Üniversitesi gibi örgütlenmesini istiyorlar.*” diyerek bu üniversite modelinin⁵⁹ yerel hükümetin kontrolünde kendi içinde özerk, serbestçe fikirlerin tartışıldığı fakat her şeyin kampüs içerisinde gerçekleştiği bir model olduğunu belirtmiştir.⁶⁰

Büyükelçi Santamaría 26 Ocak 1971 tarihli bir sonraki raporunda ülkede yaşanan sorunların kökenlerine dair görüşlerini paylaşarak, ayrıntılı bir sosyolojik analiz yapmıştır. Santamaría, Türkiye’de siyasetin durumunun gittikçe tehlikeli hale geldiğini düşündüğünü söyleyerek, olabilecek olaylar hakkında oldukça pesimist olduğunu dile getirmiştir. Bu bağlamda geniş bir analiz yapacağını söyleyen büyükelçi şöyle devam etmiştir: ⁶¹

“Geride gidişten ve çöküşten ülkeyi kurtaran Kemal Atatürk’ten beri her ne kadar düzensiz aralıklarla olsa da Türkiye bir ilerleme kaydetti. Eski düzen ortadan kalktı, yeni fabrikalar, okullar ve modern kurumlar ortaya çıktı. Ülkenin ordusu da oldukça gelişti ve modernleşti. Bugün Ankara’nın caddelerinde özgür kadınlar kısa etekleriyle tıpkı gelişmiş ülkelerde olduğu gibi rahatça dolaşabiliyorlar. Türk dükkanları kaliteli ürünlerle dolu. Atatürk Bulvarı üzerinde şık kafeteryalar ve dükkanlar var. Gençler Avrupa’da olduğu gibi sokaklarda zaman geçiriyor ve rahatça eğleniyorlar. Ülkenin parlamentosunda 450 milletvekili özgür bir şekilde tartışabiliyorlar.”

⁵⁷ Bu olaylar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Tuba Özhazinedar, "Sebepleri ve Sonuçlarıyla 15/16 Haziran Büyük İşçi Direnişi", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 9, sayı 1, 2022, s. 128-145.

⁵⁸ O dönemin en önemli işçi gösterilerinden birisi kabul edilen bu olay sonucunda birçok gösterici ve güvenlik görevlisi yaralanmıştır. Olayların sonunda ise İstanbul ve Kocaeli’nde sıkı yönetim ilan edilmiştir. Bk. Ahmad, *agr.*, s. 390.

⁵⁹ Atatürk’ün Doğu’da kurulacak üniversite modeline bağlı kalınarak kurulan ve 7 Haziran 1957’den itibaren eğitim hayatına başlayan Erzurum Atatürk Üniversitesi, 1970’li yılların başında sağ grupların kalesi durumundaydı. Sağcıların yaptığı eylemler dönemin gazetelerine de yansyordu. Bk. Aslıhan Keskin, *Türkiye’de Öğrenci Olayları ve Türk Siyaseti Üzerine Etkileri (1968-1980)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2019, s. 202.

⁶⁰ AMREC, *agr.*, s. 2.

⁶¹ “Evolución de la crisis en Turquía”, 26 Ocak 1971, AMREC, s. 1.

Büyükelçi Santamaría bu ifadeleri ile Türkiye'nin durumunu kısaca özetledikten sonra, ortaya çıkan kriz ortamının tüm bu gelişmeleri tehdit ettiğini, Başbakan Demirel'in bu süreci yönetecek durumda olmadığını, ülkenin her yerinde her gün yeni bir olayın meydana geldiğinin altını çizmiştir. Santamaría son dönemlerde farklı gruplar arasındaki öğrenci olaylarının tahammül edilemez boyutlara geldiğini, son zamanlarda 18 öğrencinin öldüğünü ifade etmiştir. Ayrıca Santamaría terör saldırılarının da ortaya çıktığını, son zamanlarda ABD elçiliğinin önündeki iki polisin yaralanmasını da bunun örneklerinden birisi olduğunu belirtmiştir. Büyükelçiye göre tüm bu olayları durdurmak için Başbakan Demirel legal bir şekilde çözüm arayışındaydı fakat muhalefetin meclisteki blokajı bunu yapmasını imkânsız hale getirmişti. Daha sonra AP hakkında da çeşitli değerlendirmeler yapan Santamaría, AP'nin merkezde bir parti olduğunu; o kadar da milliyetçi olarak değerlendirilemeyeceğini, genelde küçük esnaf ve çiftçilerden oy aldığını ve bu nedenle de 15 ay önce (12 Ekim 1969'da) seçimleri rahatça kazandığını belirtmiştir. Fakat büyükelçiye göre son zamanlarda partide sağ kanat gücü ele geçirmiş durumda bulunmaktaydı. Yine büyükelçi bu isimlerin bir kısmının partiden ayrılarak Demirel'i mecliste zor durumda bıraktıklarını ve bu nedenle Demirel'in artık konforlu bir başbakanlığı olmadığını da düşünüyordu. Büyükelçi Santamaría'ya göre AP liderinin bir diğer problemi seksenlik lider İnönü idi. Büyükelçiye göre bu kurt politikacı en küçük bir ayrıntıyı bile değerlendirerek Demirel'i oldukça sıkıştırmaktaydı. Santamaría, CHP elitlerinin AP'ye göre zayıf konumda olmalarına rağmen, "Atatürk'ün arkadaşı" İnönü'nün bunun avantajını kullanarak etkili konumunu sürdürdüğünü de eklemiştir. Santamaría ayrıca Demirel'in iki kardeşinin bir milyon üç yüz bin dolarlık ihaleye adının karışması nedeniyle de zor durumda kaldığını ve bu nedenle sürekli eleştirilerin arttığını da ifade etmiştir. Daha sonra TSK'nın durumunu da değerlendiren Santamaría, 11 yıl önce iktidarı yolsuzluk suçlamalarıyla indiren TSK'nın tüm bu gelişmeleri (öğrenci olayları) dışarıdan gözlemlediğine işaret ederek ve Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın yeni yıl mesajını hatırlatarak, TSK'nın gerektiğinde bizzat olaylara müdahale etme ihtimalinin olduğunu söylemiştir. Dahası büyükelçiye göre ayın başında Sunay ile görüşen siyasi parti liderleri de bu durumun farkındalardı ve bu nedenle girişimlerini hızlandırmışlardı. Burada Demirel'in Newsweek'te yer alan röportajına da yer veren büyükelçi, kendisinin istifa niyetinde olmadığını ve bunda da haklı olduğunu ifade etmiştir. Fakat raporunun sonunda AP kaynaklarından aldığı bilgileri de değerlendiren Santamaría, parti içinde de durumu çok tehlikeli gören yöneticilerin var olduğunu ve onların da TSK'nın açıklamalarını dikkatle ve kaygıyla izlediklerinin altını çizmiştir.⁶² Son olarak ise, TSK'dan bir yetkili

⁶² AMREC, *agr.*, s. 2.

komutanın kendisine şöyle dediğini aktarmıştır; “Ülkede ne zaman bu tip gelişmeler olsa, anarşi ortaya çıkar ve muhafazakâr yapıda olan milletimiz bu anarşiyi önleyecek bir otoriteyi arzular, o arzulanan otorite ise sadece bir yerden gelir...”⁶³

Santamaría'nın 27 Ocak 1971 tarihli bir sonraki raporu direkt olarak MGK kararları ile ilgilidir. Arjantinli Büyükelçi MGK kararlarının içeriği hakkında bilgi verdikten sonra kararlara gelen tepkileri değerlendirmiştir. Santamaría öncelikle ilk defa olarak MGK'nın hükûmete (o zamana kadar 9 yıllık tarihinde) olayları bastırma ve asayiş sağlama konusunda çok net bir tavsiye kararı verdiğini söylemiştir. Daha sonra Santamaría, aslında toplantıda Cevdet Sunay'ın görüşmelerinin de tartışıldığını, fakat yaşanan olayların önlenmesi için tedbirler alınması konusunun tüm tartışmaların önüne geçtiğini dolayısıyla da herkesin bu konuya dair fikirlerini paylaştığını aktarmıştır. Büyükelçi, MGK'da alınan kararları bildirdikten sonra, Demirel'in de istediği ve benimsediği kararların alındığını söylemiştir. Santamaría'ya göre askerler ise MGK'da ikiye bölünmüş durumdaydı. Bir kısmı olayların bir an önce bastırılması konusunu ön plana alırken, diğerleri bir an önce Demirel'in tasfiyesinden yanalardı. Santamaría ayrıca kaynaklarından edindiği bilgiye göre askerler, üniversitelerde yaşanan çatışmalardan, ülkeyi bölünmeye götürebileceğinden endişe edilen terör olaylarından ve meclisin tüm olup bitenler karşısında işlevsiz kalmasından rahatsızlardı; bu durumda TSK parlamenter demokrasinin güvenliğini kendisi sağlama yoluna gidebilirdi. Aynı şekilde büyükelçi MGK açıklamasının AP'ye olayların yatıştırılması için bir sorumluluk yüklediğini ve AP'nin bunu başaramaması durumunda MGK'nın direkt olarak hükûmeti suçlayacağını da belirtmiştir. Santamaría buna ek olarak ise Demirel'in yaklaşan 71 bütçe oylamasını da kabul ettireceğini çünkü başarısız olması halinde başbakanlığının tehlikede olduğunu da eklemiştir. Büyükelçi açıklamaya gelen tepkileri de ekleyerek, MGK bildirisinin ne kadar hükûmete destek verir gibi görüne de aslında demokratik kurumların kurtarılmasına dair bir açıklama olduğunu söyleyerek raporunu sonlandırmıştır.⁶⁴

Santamaría'nın Muhtıra Öncesi Son Raporları: “Yaşanan Olayların Arka Planında Ne Var?”

Ülke hızla 12 Mart muhtırasına doğru sürüklenirken, daha önceki analizleri ile konunun ciddiyetinin farkında olan ve son derece ayrıntılı raporlar hazırlayan büyükelçi Santamaría, bu süreçte raporlarını daha da sıklaştırmıştır. Daha önceki çalışmalarından farklı olarak Arjantinli büyükelçi, Şubat 1971'den itibaren gönderdiği raporlarda Türkiye'de anarşinin neden durmadığı meselesine kafa yormuş, hızla artan şiddet olaylarının mantığını anlamaya çalışan analizler

⁶³ Aynı yer.

⁶⁴ “Reunión del Consejo Nacional de Seguridad”, *AMREC*, 27 Ocak 1971.

yapmaya başlamıştır. Aynı zamanda raporlarında adı geçen kurumların yapısını ve tarihi sürecini anlatma arayışı içine girmiştir. Özellikle bu kurumlardan en önemlisi olan Millî Güvenlik Kurulu'nun yapısı ve tarihi büyükelçinin ilgisini çekmiş görünmektedir. MGK üzerine hazırladığı 27 Ocak 1971 tarihli raporundan bir gün sonra bu sefer MGK'nın nasıl bir kurum olduğunu ve hangi şartlar altında kurulduğunu anlatma gereği duymuştur. 27 Ocak 1971 tarihli raporunun sonunda Buenos Aires'e bu konuda araştırmalar yaptığını da bildirmiştir.

Santamaría 28 Ocak tarihli raporunda MGK'nın yapısı ve tarihi hakkında bilgiler vermiştir. Öncelikle Buenos Aires'e bu konu hakkında uzun zamandır çalıştığını belirten büyükelçi, araştırmaları sonunda bazı sonuçlara vardığını söylemiştir. Buna göre; Santamaría MGK'nın 1961 Anayasası ile kurulan bir danışma kurulu olduğunu ve hükûmetlere tavsiye kararı niteliğinde kararlar aldığını, genelde o zamana kadar (1971'e kadar) güvenlik konuları ile ilgili görüşmeler yaptığını, kurulduğu günden beri öneminin sürekli arttığını gözlemlediğini belirterek, son olaylarla artık sözü edilen bu kurumun hükûmetin bile önüne geçtiğini de eklemiştir. Santamaría askerlerin uzun süredir sözünün geçtiği ülkelerde bu olayların normal olduğunu vurgulamakla birlikte MGK'nın anayasal sınırlarını aşacak şekilde çalıştığını da söylemeden geçmemiştir. Bunun yanı sıra büyükelçiye göre, son olayların bu yetki aşımına sebep olduğunun da dikkate alınması gerekmektedir. Bu kısımda çağdaş demokratik devletlerdeki seçim sistemleri üzerine bir değerlendirmede bulunan büyükelçi, dışarıdan müdahale kuvveti olan güçlerin veya kurumların demokratik yaşam içerisinde hükûmetlerin düzgün çalışmasına izin vermeyeceğini, bu durumun Türkiye'de de geçerli olduğunu vurgulamıştır. Büyükelçiye göre Türk demokrasisine dışarıdan müdahale gücü olan yegâne kuvvet ise Türk Silahlı Kuvvetleri'dir. Santamaría diğer ülkelerdeki sistemlerle (sosyalist ve kapitalist ülkeler)⁶⁵ Türkiye'deki şartları karşılaştırarak, TSK'nın da bahsi geçen ülkelerdeki benzeri güçler gibi üretimden pay aldığı için burjuva sınıfının da çıkarlarını koruyan bir statükodan yana olduğunu ve bu nedenle de çıkarlarının ülkenin zengin sınıfları ile birleştiğini iddia etmiştir. Büyükelçi bu denklemde güç odaklarının iktidar gruplarının yanında olmasının normal olduğunu fakat Türkiye'de yekpare bir silahlı kuvvetler mekanizmasından bahsedilemeyeceğini işaret ederek, üst düzey TSK mensuplarının alt rütbeli personelin hareketlerinden rahatsız olduğunu ve MGK'nın da bu durumun farkında olduğunu söylemiştir.⁶⁶

⁶⁵ Büyükelçi raporunda bu ülkelerin hangileri olduğuna dair bir bilgi sunmamaktadır. Genel bir değerlendirme ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nin devlet sistemindeki yerine dair fikirlerini aktarmaktadır.

⁶⁶ "La Posición del Consejo Nacional de Seguridad", *AMREC*, 28 Ocak 1971.

Büyükelçinin Santamaría'nın 30 Ocak 1971 tarihli raporu meclisteki o yıl yapılan bütçe oylaması sırasındaki iç siyasete dair analizleri içermektedir. Santamaría'ya göre, Türkiye bütçe oylamasına giderken son derece önemli olayların olduğu bir dönemden geçmekteydi. Kamuoyunun dikkati neredeyse tamamen sıklaştıran ve sıradanlaşan terör olaylarına yönelmiş bulunmaktaydı. Ülkedeki hemen hemen her grup bu durumdan rahatsız olup, olayların sona ermesini arzulamaktaydı. Büyükelçiye göre kamuoyunda olayların çözülmesi için iki görüş ön plana çıkmaktaydı. Bunlardan ilki hükûmetin yeni çıkaracağı kanunlarla sorunları çözmesi, ikincisi ise mevcut yasalar içerisinde gerekli önlemleri alması şeklinde tanımlanabilirdi. Büyükelçi bu tartışmalar içerisinde özellikle muhalefetin mevcut yasalar ile önlemlerin alınmasını fakat Başbakan Demirel'in de istifasını beklediğini söylemiştir. Diğer yandan Santamaría'ya göre kamuoyu güvenlik güçlerinin mücadelesini takdir etmekteydi. Çünkü üniversite olayları sırasında önce halk tarafından desteklenen öğrenciler, daha sonra molotof kokteyli taşıdıklarının tespit edilmesi, silahlı eylemlerle adlarının anılmaya başlaması, en son olaylarda ise banka soygunlarına katılmalarının ortaya çıkması ile halktan aldıkları desteği kaybetmiş durumdaydılar. Büyükelçiye göre, üniversite koridorlarında hak arayan öğrencilerin üzerlerinden bu patlayıcı maddelerin çıkması ve örgütlü bir şekilde polisle çatışmaları sonrası, halk gerçek durumu görmüş ve öğrenci eylemlerini desteklemeyi bırakmıştır.⁶⁷

Santamaría'nın bir sonraki 3 Şubat 1971 tarihli raporu Türkiye'de o zaman tartışılan ilginç bir konuyu gündeme almıştır. Şubat ayının başında gittikçe artan terör olayları sonrası toplumun çeşitli kesimlerinden olayların yatıştırılmasına dair öneriler gelmekteydi. Bunlardan bir tanesi de emekli General Refik Tulga'nın önerisiydi. Büyükelçi Santamaría'nın oldukça ilgisini çeken bu öneri, "Krizden Çıkış İçin Öneriler" başlığıyla raporlaştırılmıştır. Emekli General Tulga, *Cumhuriyet* gazetesindeki köşesinde anarşinin önlenmesi ve devletin düzeninin kurulması için başkanlık sistemi önermiştir. Santamaría'nın anlatımına göre 1959 hareketine⁶⁸ katılan isimlerden olan ve üç yıldır (1968'den beri olsa gerek) siyasi bir konuda görüş belirtmeyen Tulga'nın bu çıkışı oldukça önemliydi. Büyükelçi, Tulga'nın anlattıklarından yola çıkarak, emekli General Tulga'nın ABD'deki gibi bir başkanlık sistemi önerdiğini ve bu fikrin bazı aydınlar arasında taraftar da bulduğunu belirtmiştir. Fakat büyükelçi Santamaría, raporunun sonunda bu enteresan fikrin Türk entelektüelleri içerisinde tartışılmasının beklenmesi gerektiğinin ve bu nedenle yorum yapmanın henüz erken olduğunun da altını çizmiştir.⁶⁹

⁶⁷ "Turquía, Presupuesto Nacional para 1971", *AMREC*, 30 Ocak 1971.

⁶⁸ Elçi burada 27 Mayıs Darbesi öncesi askerlerin, TSK içindeki teşkilatlanmasını kastetmektedir.

⁶⁹ "Turquía, Propuestas de una salida para la actual crisis", *AMREC*, 3 Şubat 1971.

Arjantinli Büyükelçi'nin bir diğer raporu daha önce de belirtildiği gibi Türkiye'de yaşanan olayların kökenlerine inerek, nedenlerini anlamaya çalıştığı bir analizi içermektedir. 15 Şubat 1971 tarihli raporunda büyükelçi artık çok sık tekrarlanan ve kendi ifadesiyle "hayatın olağan akışı haline gelen" terör olaylarının nedenleri ve olası sonuçlarına dair fikirlerini paylaşmıştır. Büyükelçi Türkiye'de yaşanan son eylemlerin çok iyi planlanmış ve icra edilmiş olduğu görüşündeydi. Çünkü büyükelçi, polislerin bile eylemleri kimlerin yaptığına dair kanıt bulmakta zorlandığı kanaatindeydi. Santamaría'ya göre bu terör eylemlerinin amacı aslında çeşitli suikastlar düzenleyerek birini öldürmekten ziyade ülkenin moral gücünü zayıflatmaktır. Ayrıca büyükelçi bu olayları araştırırken kaynaklarıyla da konuştuğunu belirterek eylemlerin belli bir grubu hedeflemediği sonucuna ulaştığını da eklemiştir. Büyükelçiye göre, terör eylemleri, polisler veya lüks otellere saldırı şeklinde gerçekleşiyordu ve böylece sanki sağcılar ve solcular arasında hiç çatışma yok gibi hissedilmesi sağlanmaya çalışılıyordu. Böylece olayların nedenlerine dair bir belirsizlik ortaya çıkıyordu. Büyükelçi burada çeşitli sorular sorarak olayların mantığını anlatmaya çalışmıştır. Öyle ki Santamaría'ya göre ülkenin huzurunu bozmak için iki karşıt grup da birbirleriyle anlaşmış, benzer metotlar kullanarak bir terör havası estirmek de isteyebilirlerdi. Büyükelçi, burada benzer hedefleri olan bu olaylar üzerine düşünürken bu eylemlerin kimin işine yaradığı, hangi çıkar gruplarına hizmet ettiği veya eylemlerin sonucundan ne elde edileceği gibi sorular da sormuştur.⁷⁰ Bu sorulara ise kendisi alternatif bazı cevaplar verebileceğini söyleyen büyükelçi, sol hareketin Türkiye'deki serencamını analiz ederek bir sonuca varmak istemiştir. Santamaría'ya göre Türkiye'de solun iktidar olması neredeyse imkansız yakın bir olaydı. Büyükelçiye göre sol bir grubun demokrasi veya başka bir yolla (şiddet, terör, darbe vs. diye belirterek) iktidara gelmesi akıldan çıkarılmıyordu. Çünkü büyükelçiye göre, 1965 ve 1969 seçimleri solun halkın oylarıyla iktidara gelemeceğini çok net olarak göstermişti. Santamaría'ya göre bu grup zaman içerisinde taraftar toplayıp iktidara gelecek olsa bile bu çok uzun yıllar alacak bir olay olurdu. Bunun yanı sıra başka bir olasılık olan doğrudan askerî darbeyi de büyükelçi 1970 yazında yaşanan İstanbul olaylarını (15-16 Haziran Olayları) örnek göstererek, bir ihtimal olmaktan çıkarmıştır. Çünkü büyükelçiye göre terör olaylarının bastırılmasında uygulanacak bir sıkıyönetim olayların yatıştırılmasında yeterli olacaktır. Bunun yanı sıra Santamaría, artan ekonomik krizin etkisiyle, halk içerisinde memnun olmayan grupların sayısının arttığını, bu durumun kapitalist sınıfların çıkarlarını zedelediği için yatırımlarının aksamasına neden olduğunu belirterek, yeni gelecek rejimin ilk iş olarak kapitalist grupların da desteğiyle toplumsal uyanışı kontrol altına almak isteyeceğini ve bunu da Demirel'in etkisi altında bulunan grupların onayını

⁷⁰ "Situación interna", *AMREC*, 15 Şubat 1971., s. 1.

olarak yapacağını da eklemiştir.⁷¹ Ayrıca Santamaría, artan Anti-Amerikancılık meselesinin, ABD'yi rahatsız ettiğini ifade ederek, ABD'nin de bu durumun sona erdirilmesinde ve kabul edilebilir bir çözüm bulunmasında rol oynayabileceğini de belirtmiştir. Büyükelçi Santamaría bu son fikrinin konuştuğu kaynaklar tarafından desteklenmediğini ifade ederek, kendisinin olayların nedenlerini anlamak konusunda çalışmalara devam edeceğini söylemek suretiyle raporunu sonlandırmıştır.⁷²

Santamaría'nın bir sonraki raporu Kurban Bayramı nedeniyle parti başkanları ve Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın bildirimleri ile ilgilidir. Büyükelçi burada Cumhurbaşkanı Sunay, Başbakan Demirel ve parti başkanlarının bildirimlerine kısaca yer verdikten sonra, Memduh Tağmaç'ın bildirisinin çok önemli olduğuna işaret ederek bu açıklamanın İspanyolca tercümesini paylaşmıştır. Daha sonra ise Tağmaç'ın bu bildirisine siyasi partilerin tepkilerini analiz etmeye başlamıştır. Büyükelçiye göre, sırasıyla; AP mesajın polemik konusu yapılmaması gerektiğini, CHP parti organlarında görüşüldükten sonra fikirlerini belirteceğini, Demokratik Parti bildiriye hükûmetin ciddiye alması gerektiğini, Güven Partisi, Tağmaç'ın bu açıklamasıyla olaylar hakkında Demirel hükûmetinden farklı düşündüğünü gösterdiğini ve son olarak MHP ise açıklamanın TSK'nın Demirel hükûmeti hakkındaki olumsuz duygularının bir ifadesi olduğunu söylemiştir. Raporunun sonunda Santamaría, bayram arifesinde bazı kaynaklarla görüşme yaptığını ve bunlara dayanarak, Tağmaç'ın Sunay'a Türkiye'deki durumun 27 Mayıs'ın hemen öncesine çok benzer olduğunu söylediğini belirterek, Sunay'ın da aynı kaygıları taşıdığını dile getirmiştir.⁷³

Bu rapordan sonra yapılan araştırmalar sonunda 11 Mart 1971 tarihine kadar başka bir rapora rastlanmamıştır. Bu sebeple 12 Mart'tan önceki değerlendirilecek son rapor "Genelkurmay Başkanı'nın Açıklaması" isimli rapordur. Burada Santamaría, kaynaklarından aldığı bilgiye dayanarak Memduh Tağmaç'ın başkanlığında toplanan yüksek komuta konseyi toplantısına dair bazı bilgiler vermiştir.⁷⁴ Buna göre Tağmaç silahlı kuvvetlerin üst düzey temsilcilerine, iki ideolojili şiddetin amacının askerinin yönetime el koymasını

⁷¹ 12 Mart Muhtırası sonrasında kurulan Nihat Erim, Naim Talu ve Ferit Melen hükûmetlerinde bakan olarak görev yapan AP'lileri düşününce, Büyükelçi'nin bu konuda ne kadar doğru bir tespit yaptığı görülmektedir.

⁷² AMREC, *agr.*, s. 2.

⁷³ "Situación interna, Mensajes con motivo del 'Kurban Bayram'", *AMREC*, 18 Şubat 1971.

⁷⁴ Bu toplantının gerçekleşeceğine dair haberler 8 Mart 1971 tarihinden itibaren gazetelerde yer almaya başlamıştır. Bk. "Tağmaç Kumandanları Toplantıya Çağırıldı", *Milliyet*, 8 Mart 1971, s. 1; "Yüksek Askerî Şûra Olağanüstü Toplanıyor", *Cumhuriyet*, 8 Mart 1971, s. 1.

sağlamak ve tüm sorumluluğu TSK'nın üzerine yıkmak olduğunu söylemiştir. Bunun yanında Tağmaç, sokağa inmeden de cumhuriyetin korunabileceğini, anarşinin ülkeyi teslim almasının önlenebileceğini de eklemiştir. Büyükelçi Santamaría ayrıca üzerine basarak ve kaynaklarının çok sağlam olduğunu altını çizerek, TSK'nın üst rütbeli subaylarının tamamının katıldığı yüksek komuta heyeti toplantısında, öncelikli olarak ODTÜ olaylarında askerî kuvvetlere ateş açılması konusunun tartışıldığını belirtmiştir. Daha sonra bu olay nedeniyle Tağmaç'ın oldukça sinirli olduğunu ifade eden Arjantinli Büyükelçi, toplantıda Genel Kurmay Başkanı'nın memleket dahilinde TSK'dan nefret eden gurupların olduğunu vurguladığını ve bu gurupların TSK'yı bir müdahale için kışkırtmaya çalıştığına dikkat çektiğini de eklemiştir. Ayrıca büyükelçi bu toplantıda, Tağmaç'ın olayların bastırılması için yürürlükteki anayasa içerisinde önlem alınması gerektiğini ifade ettiğini; çünkü anayasanın bizzat TSK'nın çalışmalarıyla ortaya çıkarıldığını söylediğini ve bu hususta da mutabık kaldığını söylemiştir. Yine Santamaría toplantıda, “kurulu sistemin devam etmesi ve demokrasinin korunması TSK'nın ilk hedefi olmalı” görüşünün ağır bastığını bu nedenle yönetimi doğrudan ele almadan önce durumun iyice analiz edilmesi gerektiğinin karara bağlandığını da altını çizmiştir. Ayrıca büyükelçiye göre, Tağmaç toplantıda komünist ülkeleri sayarak (Romanya, Bulgaristan, Çekoslovakya vs. diye raporda geçiyor.) Türkiye'nin asla bu ülkeler gibi olmadığını, Sovyetler Birliği'nin idaresi kabul edilecek olursa son Türk devletinin de ortadan kalkacağını söylemiştir.⁷⁵ Santamaría tüm konuşmalara yer verdikten sonra raporunun sonuç bölümünü sadece bir cümle ile bitirmiştir; “*Bu açıklamalar benim yorumlamama göre kısa bir zaman içerisinde Türkiye’de çok önemli olayların olacağıın alametidir.*”⁷⁶

Büyükelçi Santamaría'nın da tahmin ettiği gibi Türkiye siyasetindeki büyük değişiklikler son raporunun gönderilmesinden çok değil sadece bir gün sonra gerçekleşmiştir. Sonunda Türk Silahlı Kuvvetleri seçilmiş bir hükûmeti, diğer darbenin üzerinden henüz on yıl geçmişken bir kez daha devirmişti. Fakat TSK yöntem olarak bu sefer idareyi doğrudan ele almamış sadece beğenmediği hükûmeti bir muhtıra ile devirmeyi seçmişti. Muhtıra yayımlandıktan sonra neredeyse tüm muhalefetten de olumlu bir destek almıştı. Tıpkı Santamaría'ya bir generalin söylediği gibi birçok siyasi grup olacakları henüz bilmeden askerlerin bir şekilde anarşiyi ortadan kaldıracığını düşünerek bu müdahaleye destek vermişti. Bu sebeple toplumun tüm kesimlerinde muhtıranın yayınlanmasından sonraki ilk günlerde büyük bir beklenti de oluşmuştu.

⁷⁵ “Declaraciones del jefe del Estado Mayor General Turco”, *AMREC*, 11 Mart 1971, s. 1.

⁷⁶ *AMREC*, agr., s.2.

Büyükelçi Santamaría bir sonraki raporunu 15 Mart 1971 yılında yazmıştır. Burada büyükelçi daha önce de uyardığı gibi, beklenenin gerçekleştiğini, askerinin müdahale ettiğini söylemiştir. Büyükelçi bunun bir muhtıradan ziyade “ültimatom” olarak değerlendirmesi gerektiğini belirterek, Demirel’in istifa etmemesi halinde bizzat darbe olabileceğini de iddia etmiştir. Ayrıca Türkiye’nin tarihi geleneklerinde ordunun yerinin ayrı olduğunu, anayasanın orduya rejimi ve demokrasiyi koruyup kollama görevi verdiğini de ekleyerek, Türkiye’nin siyasi yapısının oldukça farklı olduğunu bu nedenle tüm bu yaşananların normal karşılanması gerektiğinin de üzerinde durmuştur. Santamaría’ya göre de ortaya çıkan sağ-sol kavgası ve bunun yarattığı anarşi ortamı, Atatürk reformlarının uygulanamamasına neden olmuştu. Dolayısıyla beklenen son gerçekleşmişti.⁷⁷

Santamaría’nın muhtıra sonrası gönderdiği raporda belirttiği en önemli husus ise, bu müdahalenin bir Millî Güvenlik Kurulu darbesi olduğunun altını çizmesidir. Daha önceki raporlarında da ayrıntılı olarak incelediği MGK’nın Türk siyasetine etkisi büyükelçinin oldukça ilgisini çekmiş görünmektedir. Türk siyasetinde askerinin sürekli olarak iç politikaya müdahale etmesi ve bunu da anayasal bir kurum olan MGK eliyle yapması büyükelçinin üzerinde en çok durduğu konuların başında gelmiştir. Bu nedenle Arjantinli büyükelçiye göre, muhtıra sonucu hükümetin üç kuvvet komutanı (MGK’nın değişmez üyeleri olarak) tarafından istifa ettirilmesiyle, MGK diğer devlet kurumlarının yetkilerinin üzerinde bir gücü olduğunu göstermiştir. Zaten Santamaría raporunda MGK’nın uzun zamandır devletin Senato ve Millet Meclisi gibi diğer büyük kurumlarının üzerinde yetkiler kullanmak istediğinin de altını çizerek, 12 Mart Muhtırası ile bunun gerçekleştiğini, artık MGK’nın Türk siyasetinin en yetkili kurumu haline geldiği belirtmiştir. Büyükelçiye göre bu muhtıra ile MGK bir vesayet kurumu olarak, diğer tüm kurumların kesin olarak yetkilerinin üzerine çıkmıştır.⁷⁸

Sonuç

1969 yazının sonunda Türkiye’ye Arjantin’in Ankara Büyükelçisi olarak atanan Jacinto Santamaría, Asya ve Avrupa’da çeşitli görevleri sonrasında bu makama gelmiştir. Bu nedenle nispeten tecrübeli bir dış işleri mensubu olduğu söylenebilir. Raporlarından oldukça akıcı bir üslubu ve olayları nedenleri ve sonuçlarıyla anlatma yeteneği dikkat çeken bu Arjantinli diplomat, Türk Siyasi Hayatının en karmaşık dönemlerinden birisinde Türkiye’de bulunmuştur. 1973 seçimlerinin sonuna kadar Ankara’da kalan ve siyasi gelişmeleri yakından takip eden Santamaría, Buenos Aires’e NATO’nun önemli ülkelerinden ve dünya siyasetinin merkezlerinden birisinde yer alan Türkiye’nin iç ve dış ilişkileri

⁷⁷ “Denuncia del Gobierno del señor Demirel”, *AMREC*, 15 Mart 1971, s. 1.

⁷⁸ *AMREC*, agr., s. 2.

hakkında çok önemli bilgiler vermiştir. Ülke içerisinde kaldığı süre boyunca olaylar ve Türk siyaseti hakkında zamanla bilgi sahibi de olan Arjantinli Büyükelçi, bu sayede ülkesini Türkiye’de yaşanabilecek gelişmeler hakkında oldukça doğru bir şekilde bilgilendirmiştir. Büyükelçi, neredeyse her raporunun sonunda kişisel notlarını ve görüşlerini içeren küçük bir sonuç bölümü de kaleme almıştır. Bu kısımda yakın gelecekte olabilecek olaylar hakkında isabetli tahminlerde bulunmuştur.

Bu çalışma kapsamında ele alınan 12 Mart Dönemi raporlarında dikkat çeken husus büyükelçinin olayları detaylarıyla ve olası sonuçlarını sorgulayarak analiz etmesidir. Bu sebeple raporlarından yaşanan olayların farklı sebeplerine dair fikir edinmek mümkündür. Burada en önemli noktalardan birisi, büyükelçinin kaynaklarının çeşitliliği meselesidir. Bir olayı açıklarken raporunda iletişim halinde olduğu siyasi partiler, sendikalar ve sivil toplum kuruluşlarının adlarını verdiğinden, bu çeşitlilik anlaşılabilir. Bu sayede siyasetin önemli sınımlarıyla yakın dostluklar kurduğu fark edilen Santamaría’nın, çevresinin kendisini sürekli bilgilendirmesiyle de Türk siyasetinin arka odalarında konuşulan bazı konulara hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Raporları incelendiğinde çeşitli odaklardan kulis bilgileri aldığı da gözlemlenmektedir. Anlaşılan bu kaynakları sayesinde yakın geleceğe dair yaptığı analizler isabetli olmuştur. Gerek 12 Mart sonrası kurulacak olan siyasi yapının özellikleri gerekse bir sonraki Milli Güvenlik Kurulunda konuşulacak konulara ilişkin tahminlerde bu isabetli analizleri görmek mümkündür.

Büyükelçi Santamaría’nın raporlarındaki dikkatli ve detaylı analizler incelendiğinde, akla gelen bir diğer konu, Latin Amerika’da yaşanan siyasi olaylardır. Büyükelçi, Soğuk Savaş’ın etkisinin en çok hissedildiği ve uzun yıllar siyasi karışıklıklar nedeniyle, istikrarlı bir yönetime kavuşamayan Arjantin’den gelmiştir. Bizzat kendi ülkesi Türkiye’de yaşanan öğrenci olayları, işçi boykotları ve askerî darbeler gibi hadiseleri daha önceden yaşamış ve sonuçlarını görmüştü. Arjantin 1955 ile 1976 arası tam 4 darbe görmüş ve bir o kadar da darbe girişimine sahne olmuştu. 12 Mart’a giden yolda Türk siyasetinin en çok karşılaştığı ve çözmekte zorlandığı ideolojik kamplaşmaların sonucunda ortaya çıkan öğrenci olayları, Arjantin’de Türkiye’deki benzerlerinden çok daha şiddetli bir şekilde meydana gelmişti. Sadece Arjantin değil, büyükelçinin rahatlıkla takip edebileceği diğer Latin Amerika ülkelerinde de benzer gelişmeler yaşanmış ve sonucunda askerî hükümetler kurulmaya başlamıştı. Dolayısıyla Santamaría, Türk aydınlarının uzun süre tartıştığı ve olası neticeleri hakkında kafa yorduğu meselelere karşı oldukça bilgi sahibi olarak ülkemize gelmişti. Latin Amerika’daki olayların Türkiye’de yaşanan hadiselerin bir laboratuvarı olduğuna dair tartışmalar dönemin en güncel konularından birisini teşkil ediyordu. Bu sebeple Milliyet Gazetesi yazarı Abdi İpekçi’nin 12 Mart’a 5 kala bir Latin

Amerika seyahatine çıkması ve izlenimlerini okuyucularıyla paylaşması oldukça anlamlıdır.

Arjantinli Büyükelçi'nin raporlarında bir diğer dikkat çekici konu ayrıntılı olarak analizler yaptığı MGK'nın yapısı ve işlevi meselesidir. Özellikle 12 Mart öncesi raporlarında bu kuruma sürekli yer verdiği ve hakkında araştırmalar yaptığı dikkat çeken Santamaría'nın, Latin Amerika'da benzeri bulunmayan Türkiye'deki bu model hakkında kendi bakanlığının bilgi sahibi olmasını istediği anlaşılmaktadır. Büyükelçinin raporlarında görüldüğü gibi Türkiye'de yaşanan olayların daha iyi idrak edilebilmesi için bu kurumun işlevinin tam olarak bilinmesi gerekmektedir. Zira Santamaría'ya göre Latin Amerika'nın aksine Türkiye'de asker doğrudan yönetimi ele almak yerine MGK aracılığıyla sivil siyaset üzerindeki vesayetini sürdürebiliyor ve istediği halde iç politikaya müdahil olabiliyordu. Bu sebeple Türkiye'deki bu farklı yapı üzerinde durarak, tam olarak Türk iç politikasındaki işlevini anlamak istemişti. Elçinin bu merakı bir Latin Amerikalı diplomatın Türk siyasetini anlamak için nelere odaklandığı hakkında da bize bazı veriler sunmaktadır.

Bu çalışmada Türk tarihçiliğinin çok iyi bildiği ve neredeyse tüm detaylarına hâkim olduğu bu süreç, çok uzaklardan Türkiye'ye gelen tecrübeli bir diplomatın gözünden anlatılmak istenmiştir; çünkü, Türk siyasi hayatının en önemli zamanlarından birisinde ülkemizde görev yapan Santamaria'nın bilindik isimler ve olaylar hakkında farklı bir bakış açısıyla yaptığı detaylı yorumlar, Türkiye'de yaşanan siyasi olayların bir Latin Amerikalı diplomat tarafından nasıl görüldüğünü göstermesi açısından dikkate değerdir. Okuyucuya olayların klasik yorumlarının dışında farklı şekilde de değerlendirebileceğinin ipuçlarını vermektedir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Archivo del Ministerio de Relaciones Exteriores y Culto (Arjantin Dış İşleri Bakanlığı Arşivi - AMREC), Buenos Aires

Europa Oriental I (Doğu Avrupa Fonu I), Turquía (Türkiye), (1969) AH/0113/2;

(1969) Reacción oficial turca frente al reciente ataque Israelí a Egipto, 13 Eylül. (İsrail'in Mısır'a Saldırısı Üzerine Türkiye'nin Resmî Tepkisi)

Europa Oriental I (Doğu Avrupa Fonu I), Turquía (Türkiye), (1971) AH/0114;

(1970) Situación interna, *AMREC*, 10 Aralık. (İç Politikanın Durumu)

(1970) Situación interna, *AMREC*, 19 Aralık. (İç Politikanın Durumu)

- (1970) Declaraciones del presidente de la república acerca de la situación política interna de Turquía, *AMREC*, 23 Aralık. (İç Siyasetin Durumuna Dair Cumhurbaşkanının Açıklamaları)
- (1970) Agitación estudiantil, *AMREC*, 31 Aralık. (Öğrenci Olayları)
- (1971) Mensaje del jefe del estado mayor de las fuerzas armadas, *AMREC*, 2 Şubat. (Genelkurmay Başkanı'nın Mesajı)
- (1971) El presidente convoca a los líderes de los partidos políticos, *AMREC*, 4 Ocak. (Cumhurbaşkanının Siyasi Parti Liderlerine Çağrısı)
- (1971) Resultado de las conversaciones del Presidente Sunay y líderes políticos, *AMREC*, 15 Ocak. (Cumhurbaşkanı Sunay ile Parti Liderlerinin Görüşmelerinin Sonucu)
- (1971) Conversaciones del presidente y el primer ministro, *AMREC*, 20 Ocak. (Cumhurbaşkanı ile Başbakanın Konuşmaları)
- (1971) Situación política interna en Turquía, *AMREC*, 20 Ocak. (Türkiye'de İç Siyasetin Durumu)
- (1971) Las universidades y el poder político en Turquía, *AMREC*, 25 Ocak. (Türkiye'de Üniversiteler ve Politik Güç)
- (1971) Evolución de la crisis en Turquía, *AMREC*, 26 Ocak. (Türkiye'de Krizin Evrimi)
- (1971) Reunión del Consejo Nacional de Seguridad, *AMREC*, 27 Ocak. (Millî Güvenlik Kurulu Toplantısı)
- (1971) La Posición del Consejo Nacional de Seguridad, *AMREC*, 28 Ocak. (Millî Güvenlik Kurulu'nun Pozisyonu)
- (1971) Turquía, Presupuesto Nacional para 1971, *AMREC*, 30 Ocak. (Türkiye, 1971 Ulusal Bütçesi)
- (1971) Turquía, Propuestas de una salida para la actual crisis, *AMREC*, 3 Şubat. (Türkiye, Güncel Krizden Çıkış Hakkında Öneriler)
- (1971) Situación interna, *AMREC*, 15.02.1971. (İç Siyasi Durum)
- (1971) Situación interna, Mensajes con motivo del 'Kurban Bayram', *AMREC*, 18 Şubat. (İç Siyasi Durum, Kurban Bayramı Münasebetiyle Yayımlanan Mesajlar)
- (1971) Declaraciones del jefe del Estado Mayor General Turco, *AMREC*, 11 Mart. (Genelkurmay Başkanı'nın Açıklamaları)
- (1971) Denuncia del Gobierno del señor Demirel, *AMREC*, 15 Mart. (Demirel Hükümetinin İstifası)

Kitaplar Makaleler ve Tezler

- AHMAD Feroz- TURGAY AHMAD Bedia (1976) *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- AKKURT Halil (2020) *Türkiye Solunda Osmanlı Toplum Yapısı Tartışmaları (1960-1980)*, İmge Yayınları, Ankara.
- ALPTEKİN Gözde -ÖZER Ömer (2020) Johnson Mektubu Haberlerinin Cumhuriyet, Hürriyet ve Tercüman Gazetelerindeki Sunumu Üzerine Bir İnceleme, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 34, s. 283-308.
- ALTUĞ Kurtul (1976) *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Koza Yayınları, İstanbul.
- AYDIN Suavi – YÜKSEL Taşkın (2016) *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BORA Tanıl (2017) *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BOZKURT İbrahim (2008) ABD'nin Kıbrıs Politikası ve Türk Kamuoyu (1950-1964, Johnson Mektubu'na Kadar), *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, s. 141-189.
- BRANDS Hal (2010) *Latin America's Cold War*, Harvard University Press.
- CATTARUZZA Alejandro (2019) *Historia de la Argentina, 1916-1955*. Siglo XXI Editores, Buenos Aires. (Arjantin Tarihi 1916-1955)
- Conspiracy to Destroy The Republic of Cyprus* (1966) Research Department Turkish Communal Chamber.
- DEMİR Yeşim (2006) Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 13, s. 155-171.
- DEMİREL Tanel (2004) *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Dışişleri Bakanlığı Belleteni* (1969) Sayı 58, Temmuz, Dışişleri Bakanlığı Basımevi, Ankara.
- GÜLEN Ahmet (2011) *İnönü Hükümetleri ve Kıbrıs Politikası 1961-1964*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- HORA Roy (2010) *Historia económica de la Argentina en el siglo XIX*. Siglo XXI Editores, Buenos Aires. (Arjantin Ekonomi Tarihi 19. Yüzyıl), XXI Editores, Buenos Aires.
- KAYNAR Mete Kaan (2007) *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006*, İmge Kitabevi, Ankara.
- KESKİN Aslıhan (2019) *Türkiye'de Öğrenci Olayları ve Türk Siyaseti Üzerine Etkileri (1968-1980)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum.

- KOCA Mehmet (2018) 68 Öğrenci Olayları ve Üniversitelerde Politik Şiddet, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, s. 87-109.
- MARCHESİ Aldo (2019) *Hacer la revolución: Guerrillas latinoamericanas, de los años sesenta a la caída del muro*, (Devrim Yapmak: 60'lı Yıllardan Berlin Duvarı'nın Yıkılışına) Siglo XXI Editores, Buenos Aires.
- NEWTON Ronald C. (1995) *El cuarto lado del triángulo. La "amenaza nazi" en la Argentina (1931-1947)* (Üçgenin Dördüncü Tarafı: Arjantin'de Nazi Tehdidini 1931-1947), Editorial Sudamericana, Buenos Aires.
- ÖNAL Tekin (2016) 12 Mart Muhtırası Vesayetin Pekışmesi ve Ara Rejim Süreci (12 Mart 1971–14 Ekim 1973), *History Studies*, Cilt 8, Sayı 1, 2016, s. 89-109.
- ÖZHAZİNEDAR Tuba (2022) Sebepleri ve Sonuçlarıyla 15/16 Haziran Büyük İşçi Direnişisi, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, s. 128-145.
- POTASH Robert A. (1971) *El ejército y la política en la Argentina, 1928-1945: de Yrigoyen a Perón. (Arjantin'de Ordu ve Siyaset 1928-1945: Yrigoyen'den Peron'a)*, Editorial sudamericana.
- (1974) *El ejército y la política en la Argentina, 1962-1973: de la caída de Frondizi a la restauración Peronista. (Arjantin'de Ordu ve Siyaset 1962-1973: Frondizi'nin Düşüşünden Peronist Restorasyona)*, Editorial Sudamericana.
- (2001) *Las fuerzas armadas (1943-1973)* (Silahlı Kuvvetler 1943-1973), Çev. Laura ESTEVE, *Nueva Historia de La Nacion Argentina, La Argentina del siglo XX*, 8. Cilt, Buenos Aires, s. 213-245.
- (2002) *Las fuerzas armadas y la era de Perón Nueva Historia Argentina. Los años Peronistas (1943-1955)*, Editorial Sudamericana, Buenos Aires, s. 79-125. (Silahlı Kuvvetler ve Peron Dönemi)
- REVUELTAS Andrea (2015) 1968: la Revolución de Mayo en Francia, *Sociológica México*, Yıl 13, Sayı 38, s. 119-131. (1968: Fransa'da Mayıs Devrimi)
- ROUQUIÉ Alain (1986) *Poder militar y sociedad política en la Argentina: Práctica y mecanismos del poder militar. Anatomía del poder militar, ensayo de interpretación (Arjantin'de Askerî Güç ve Siyasi Toplum: Askerî Gücün Pratiği ve Mekanizmaları ve Askerî Gücün Anatomisi Üzerine Eleştirel Bir Deneme)*, Hyspamérica.
- SANLI Ferit Salim (2019) *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden Milliyetçi Hareket Partisine Tarihi Süreç, İdeoloji ve Politika (1960 – 1969)*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

----- (2021) “12 Mart Muhtırası’ndan 12 Eylül Darbesine Türkiye (1971-1980), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, s. 426-434.

----- (2021) 27 Mayıs Darbesi ve Sonrası Dönem (1960-1971), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, s. 417-426.

TOKTAŞ Şule - GÖRÜR Senem (2020) Türk Siyasal Hayatından Görünümler: 1965 Genel Seçimleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi (10/10/1965-11/10/1969), *Yüçüncü Yılında TBMM: Oluşumu, Çalışma Şartları ve İşlevleri*, Cilt 2, TBMM Yayınları, Ankara, s. 331-350.

ZANATTA Loris (2012) *Historia de América Latina (Latin Amerika Tarihi)*, Siglo XXI Editores, Buenos Aires.

Sürelı Yayınlar

(1970) Soruşturma Açılmıyor, *Milliyet*, 17 Aralık, s. 1.

(1971) Sunay Önce Rektörler Sonra Parti Liderleri ile Görüşecek, *Milliyet*, 2 Ocak, s. 1.

(1971) Devlet Başkanı Görüşmeler Sonrası MGK ile Toplantı Yapacak, *Milliyet*, 3 Ocak, s. 1.

(1971) 1971 Bütçesi 198 Kırmızı Oya Karşı 230 Oyla Onaylandı, *Milliyet*, 3 Ocak, s. 1.

(1971) Zararlı Faaliyetlerin Aşırı Uçlardan Geldiği Bir Gerçektir, *Milliyet*, 25 Ocak, s. 1.

(1971) Güvenlik Kurulu Bildirisi İktidarı Destekliyor, *Milliyet*, 27 Ocak, s. 1.

(1971) Silahla veya Oyla Devrim Yollarını Deneyen Latin Amerika, *Milliyet*, 27 Şubat, s. 1.

(1971) Tağmaç Kumandanları Toplantıya Çağırıldı, *Milliyet*, 8 Mart, s. 1.

(1971) Liderler Sunay’a “evet” Dediler, *Cumhuriyet*, 2 Ocak, s. 1.

(1971) Faşizm Tehlikesi ve Üniversite, *Cumhuriyet*, 17 Ocak, s. 2.

(1971) Silahla veya Oyla Devrim Yollarını Deneyen Latin Amerika, *Milliyet*, 27 Şubat, s.1.

(1971) Güney Amerika Bir Laboratuvar Halinde, *Milliyet*, 28 Şubat, s. 1.

(1971) Gerillacılar Halktan Destek Kazanamıyor, *Milliyet*, 1 Mart, s. 1.

(1971) Bütçe 198’e Karşı 230 Oy ile Kabul Edildi, *Cumhuriyet*, 1 Mart, s. 1.

(1971) Peru’da Sağcı Sanılan Askerler Solcu Çıkmıştı! *Milliyet*, 2 Mart, s. 1.

(1971) İhtilal Öncesinde Peru Çelişki ve Patlamalar Ülkesiydi, *Milliyet*, 3 Mart, s. 1.

(1971) Gerillalar İçin Banka Soymuşlardı, *Milliyet*, 4 Mart, s. 1.

(1971) Yüksek Askerî Şûra Olağanüstü Toplanıyor, *Cumhuriyet*, 8 Mart, s. 1.

İnternet Kaynakları

Jacinto Eustaquio Tiburcio Sánchez Santamaría'nın Hayatı (1917-2002),
<https://www.genealogiafamiliar.net/getperson.php?personID=I613097&tree=BVCZ>, (Erişim Tarihi: 12 Nisan 2023)

Jacinto Eustaquio Tiburcio Sánchez Santamaría'nın Ölüm İlanı,
<https://www.dateas.com/es/obituario/sanchez-Santamaría-jacinto-e-t-embajador-plenipotenciario-148853> (Erişim Tarihi: 12 Nisan 2023)